

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016362842

Дата перевірки:
15.06.2024 11:35:26 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
15.06.2024 11:39:03 EEST

ID користувача:
100011301

Назва документа: ДП Крутий Олег остан

Кількість сторінок: 65 Кількість слів: 13560 Кількість символів: 104683 Розмір файлу: 293.37 KB ID файлу: 1016168105

15.9% Схожість

Найбільша схожість: 3.04% з Інтернет-джерелом (<https://er.dduvs.in.ua/jspui/bitstream/123456789/10852/1/%d0%9c%d0>).

12.8% Джерела з Інтернету

724

Сторінка 67

7.71% Джерела з Бібліотеки

117

Сторінка 71

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Міністерство освіти і науки України

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ПОЛТАВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА

Кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти

Соціальна робота
(назва освітньої програми)

231 «Соціальна робота»
(шифр і назва спеціальності)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ
НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ

Студент:

Крутий Олег Васильович

Науковий керівник:

Заїка В. М., к.псих.н., доцент,

Рецензент:

Моргун В. Ф., к.псих.н., доцент

Допущена до захисту

Завідувач кафедри

Надія МЯКУШКО

(підпис)

«__» _____ 20__ року

Полтава – 2024

Реєстраційний № _____
_____ (дата) _____ (ППП)

Результати перевірки _____
_____ (до захисту) _____ (ППП) _____ (дата)
_____ (на доопрацювання)

Результати захисту: _____
_____ (оцінка)

Голова ЕК _____
_____ (підпис) _____ (ППП)

Члени ЕК _____
_____ (підпис) _____ (ППП)

_____ (підпис) _____ (ППП)

_____ (підпис) _____ (ППП)

_____ (підпис) _____ (ППП)

_____ (підпис) _____ (ППП)

Відповідальний секретар ЕК _____
_____ (підпис) _____ (ППП)

ЗМІСТ

	ВСТУП
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї
1.1.	Насильство над дітьми: поняття, види, теорії
1.2.	Причини та наслідки насильства над дітьми в сім'ї
	Висновки до першого розділу
РОЗДІЛ 2.	СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї
2.1.	Соціальні служби, що надають соціальну підтримку дітям та родинам, які постраждали від насильства
2.2.	Технології та методи соціальної роботи із дітьми, які пережили насильство в сім'ї
	Висновки до другого розділу
РОЗДІЛ 3.	ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ «СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ»
3.1.	Програма дослідження
3.2.	Аналіз результатів дослідження
	Висновки до третього розділу
	ВИСНОВКИ
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Домашнє насильство й досі залишається одним з тих негативних явищ, які під час війни, скоріше, посилюються аніж навпаки. В умовах сьогодення проблема домашнього насильства над дітьми набуває нових аспектів.

Відкрита збройна агресія російської федерації (далі – рф) проти України лише посилює цю проблему. Адже, по-перше, це призвело до того, що більшість соціальних контактів як дорослих, так і дітей та підлітків втрачається. Особливо це стосується саме дітей та підлітків, адже вони вимушені разом з батьками покидати своє звичне життя та переїжджати або до інших регіонів України, або до інших країн, а відтак відбувається втрата звичного кола спілкування.

По-друге, батьки, або особи, що їх замінюють, перебувають у стані стресу, та не завжди здатні опанувати свої емоції, а, відтак, вдаються до непедагогічних та навіть жорстоких методів виховання дітей. Не дивлячись на існування у цій сфері великої кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, насильство в сім'ї залишається одним із серйозних проявів порушення прав людини в Україні.

«З вересня 2021 року по жовтень 2023 року загалом по Україні, по всіх центрах, які відкриті на цей час, 162 дитини отримали послуги на базі центрів «Барнахус». 83% з цієї кількості – діти, які постраждали від насильства, 17% – діти, які стали свідками насильства. Окрема статистика за останні пів року щодо сексуального насильства – ми маємо з березня по листопад 2023 року 73 дитини, які зазнали сексуального насильства – з них 68 постраждалих та 5 свідків. Це офіційна статистика і саме кримінальні провадження, це вже випадки, які внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань».

Проблематика протидії домашньому насильству щодо дітей привертає увагу науковці, які у своїх працях досліджували різні аспекти цього

негативного явища. Так, теоретичні засади проблеми насильства над дітьми вивчали Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Н. Максимова. Питанням домашнього насильства над дитиною присвячені праці Н. Абдель-Хаді, Л. Алексєєва, К. Гусейневої. Соціально-правові основи захисту дітей від насильства у сім'ї досліджували такі науковці як Р. Миронюк, Т. Спіріна, Б. Цісар.

Однак недостатність сучасних фундаментальних досліджень у напрямку вивчення проблеми захисту дітей від жорстокого поводження з ними в сім'ї не дозволяє вважати достатнім рівень вивчення зазначеної проблеми як у теоретичному, так і в практичному плані.

Об'єкт дослідження – явище насильства над дітьми в сім'ї як соціальна проблема.

Предмет дослідження – аналіз соціальної роботи щодо подолання насильства над дітьми.

Мета дослідження – проаналізувати явище насильства над дітьми в сім'ї, розкрити технології та методи соціальної роботи щодо подолання насильства над дітьми.

Гіпотеза дослідження базується на науковому припущенні, що насильство над дітьми в сім'ї становить універсальний і нормалізований життєвий контекст процесу виховання в сім'ї.

Завдання магістерського дослідження:

1. Розкрити поняття, види та теорії сімейного насильства, зокрема над дітьми.
2. Дослідити причини та наслідки насильства над дітьми в сім'ї.
3. Проаналізувати практичні аспекти реалізації соціальної роботи щодо протидії насильству над дітьми в сім'ї: інституції з надання допомоги, технології, методи роботи.
4. Провести емпіричне дослідження з метою виявлення ставлення батьків до проблеми насильства над дітьми в сім'ї.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в комплексному дослідженні проблеми насильства над дітьми в сім'ї.

Практичне значення роботи. Висновки та результати дослідження будуть використані в практичній діяльності соціальних, психологічних служб, закладів освіти для попередження насильства в родині та над дітьми.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети використано загальнонаукові *методи*: аналіз і синтез науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження, порівняння й узагальнення науково-теоретичних даних та *емпіричні*: анкетування.

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні результати магістерського дослідження обговорювались автором на таких науково-практичних конференціях: 1) V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю м. Полтава, Полтавський інститут економіки і права, 5-6 грудня 2023 року і 2) Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклики глобального світу: (м. Полтава, 15-16 травня 2024 р.).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї****1.1. Насильство над дітьми: поняття, види, теорії**

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначають фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство. Пропонуємо розглянути їх більш конкретніше.

До фізичного насильства, на думку О. Безпалько, Р. Вайноли, А. Капської, відносяться побиття, насильницький примус до чого небудь, несподівані удари, кидання різних предметів, введення будь яких заборон, обмежень щодо дитини, погрози, зачинення у приміщенні.

Фізичне насильство також може включати стусани, штовхання, ляпаса, щипання, кусання, тілесні ушкодження, залишення дитини у небезпеці, беззаконне позбавлення волі, ненадання допомоги, заподіяння смерті, інші правопорушення насильницького характеру.

Розглядаючи психологічне насильство потрібно зазначити, що така форма домашнього насильства включає словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, якщо такі дії викликали у дитини емоційну невпевненість, нездатність захистити себе, завдали шкоди психічному здоров'ю.

Психологічне насильство може здійснюватися у формі ігнорування, ізоляції від сім'ї, друзів, приниження гідності, знуцання, заподіяння душевних страждань, зниження самооцінки тощо. Психологічне насильство складно ідентифікувати, оскільки воно не має явних ознак насильства, а наслідки негативно впливають на майбутнє життя та діяльність.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2023) зазначається, що сексуальне насильство у сім'ї є формою домашнього насильства та містить будь-які дії сексуального характеру відносно неповнолітньої особи. Здебільшого, сексуальне насильство охоплює і фізичне, і

психологічне насильство, що ще більше травмує жертву та може призвести до суїциду.

Економічне насильство характеризується умисним залишенням без догляду, їжі, заборонаю навчання, примусом до роботи, одноосібним контролем за витратами, присвоєнням одним із членів сім'ї заощаджень інших.

Крім того, насильницькі дії можна умовно розділити на дві групи:

- персоніфіковані, тобто детерміновані контекстом міжособистісних або внутрісімейних відносин і спрямовані на конкретну людину;
- б) деперсоніфіковані, тобто обумовлені головним чином якими - небудь зовнішніми причинами й (або) внутрішнім психологічним станом агресора, спрямовані на досягнення будь-яких цілей (матеріальних або психологічних) і початково не включені в контекст взаємин з об'єктом насильства [21].

У даний час у міжнародному професійному співтоваристві соціальних працівників і практичних психологів найчастіше використовуються дві класифікації видів насильства, відповідно до яких розробляються і впроваджуються спеціалізовані дослідницькі, превентивні й корекційні програми.

Перша класифікація ґрунтується на характері насильницьких дій і містить у собі такі види насильства, як фізичне, сексуальне, психологічне (емоційне) і економічне. Деякими авторами сексуальне насильство трактується як різновид фізичного, а психологічне й емоційне насильство, навпаки, як види розділяються.

Іноді окремо розглядаються такі різновиди насильства, як зневага, медичне насильство, а в останні роки все частіше виділяються образи (вербальні й невербальні домагання й зловживання сексуального характеру, особливо у виробничих відносинах) і інституційне насильство (військовий обов'язок, заборона на штучне переривання вагітності й ін.). Очевидно, що в більшості випадків насильство носить інтегративний характер, зокрема, будь-

який вид насильства завжди своєю складовою частиною має психологічне (емоційне) насильство.

Друга класифікація фокусується на характеристиках об'єкта насильства.

До таких характеристик можуть відноситися:

- вік (наприклад, насильство над дітьми або старими);
- стать (насильство над жінками);
- стан здоров'я (насильство над інвалідами й недієздатними);
- родинні відносини (сімейне насильство, інцест);
- етнічна приналежність;
- соціальний статус;
- професія й ін.

Іноді систематизують типові обставини здійснення насильницьких дій (наприклад, зґвалтування під час побачення). У контексті даної типології виділяють так звані групи ризику [38].

Можна виділити такі обов'язкові ознаки насильства в сім'ї:

- 1) суб'єктами насильства в сім'ї можуть бути тільки члени сім'ї;
- 2) діяння кривдника має бути протиправним (тобто порушувати вимоги чинного законодавства);
- 3) діяння призвело або могло призвести до порушення прав і свобод члена сім'ї;
- 4) вина кривдника має проявлятися у формі умислу.

Дуже важливим як для теорії, так і для практики є чітке розмежування насильства в сім'ї на два види залежно від наслідків такого насильства:

- 1) дії, що не мають значного суспільно небезпечного характеру, але наслідком лише вжиття заходів із попередження випадків насильства в сім'ї в майбутньому;
- 2) дії, які відповідно до чинного законодавства визнаються правопорушеннями та мають наслідком притягнення винної особи до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності.

Розрізняють такі види сімейного насильства [19]:

За окремі, найбільш небезпечні види економічного насильства в сім'ї передбачена кримінальна відповідальність.

Медичне насильство – недбалість і несвоечасність, проявлені при видачі лікарських препаратів, навмисна відмова хворому в одержанні необхідних ліків або, навпаки, навмисне передозування або нав'язування субстанцій, що призводять до звикання й залежності [57].

Якісний і кількісний аналіз даних із зареєстрованих випадків сімейного насильства показує наступне:

- насильницькі дії найчастіше відбуваються стосовно жінок і дітей;
- психологічне і фізичне насильства є найбільш розповсюдженими;
- гвалтівниками найчастіше виступають родичі, а не чужі люди, тобто насильство відбувається в родині;
- насильство в переважній більшості це не одиничний акт, а повторюване явище;
- потерпілі та їх родичі, як правило, не звертаються в міліцію, а шукають підтримки і допомоги в друзів (але не в родичів) чи в спеціалізованих організаціях;
- рівень освіти не корелює з частотою насильства;
- питома вага душевнохворих серед гвалтівників досить низька - 10-15%, тоді як люди з різними психічними розладами типу депресій і важких тривожних розладів складають до 60%;
- **НАСИЛЬСТВО** зустрічається частіше в родинях, де шлюб зберігається заради дітей;
- сімейне насильство носить циклічний характер, причому замкнуте сімейне коло з залежними членами родини найчастіше є причиною відтворення його в наступних поколіннях [33].

Аналіз теоретичних підходів до розгляду насильства в сім'ї виявив деякі її специфічні риси. Соціологія, соціальна психологія, загальна психологія, кримінологія, правові науки в залежності від предмету та методів дослідження описують різноманітні аспекти насильства. Загальна психологія акцентує увагу

на ролі внутрішньо психічних особливостей, що впливають на вчинення НАСИЛЬСТВА на індивідуальному рівні. Соціальна психологія виявляє соціально - психологічні закономірності та механізми насильницької поведінки окремих індивідів і груп при зіткненні їхніх цілей або інтересів, а також розглядає насильство в сім'ї: як наслідок фрустрацій; як негативне соціально - психологічне явище, що здійснює вплив на діяльність особистості всупереч соціальним нормам; як результат "невідповідностей" у пізнавальній сфері суб'єкта та наслідок недостатньо виправданого вибору. Кримінологічна концепція насильства базується на розгляді насильства як певної сукупності дій суб'єкта, що обумовлює її делінквентний характер. Особливістю соціологічного підходу є спроба розгляду насильства з позицій аналізу взаємозв'язку індивідуально-психологічних характеристик агентів насильства та об'єктивних умов їх життєдіяльності, з одного боку, і прагнення індивідів мати певні МОЖЛИВОСТІ з метою перетворення свого оточення, з другого [13].

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х.Арангурена, Г.Блумера, М.Вебера, Д.Галтунга, Л.Гумпловича, Р.Дарендорфа, Е.Дюркгейма, Г.Зіммеля, Л.Козера, Р.Мертона, Г.Москі, У.Самнера, Н.Смелзера, А.Смолла, П.Сорокіна, О.Шпенглера, Г.Тарда, З.Фрейда, Е.Фромма та ін.

Огляд основних соціологічних підходів до вивчення насильства як родового поняття, а також типологій насильницьких проявів (Д. Галтунг, В. Кантор та ін.) дозволяє визначити особливості дослідницьких стратегій, які відбивають це явище на різних рівнях. Індивідуально -психологічні та біолого-генетичні концепції (Ломброзо, Бенедикт, Гаррофало, Фрейд, Уайт та ін.) в ОСНОВНОМУ акцентують увагу на формах індивідуального насильства. Цей підхід ілюструє певну обумовленість причинно-наслідкового механізму насильства особливостями індивідуально-психологічної та біологічної природи людини, де, власне кажучи, психічні процеси домінують у визначенні мотиваційної сфери людини. Багато концепцій, взагалі, пов'язують здійснення насильницьких дій з патологічними відхиленнями та іншими психо-

соматичними змінами функцій людини (Даллі, Мінзлов, Ломброзо та ін.). Однак сучасний стан розвитку цього напрямку характеризується більшою лояльністю до урахування впливу зовнішнього середовища на можливість здійснення насильства.

Теорії обумовленості насильства економічними та соціокультурними умовами вивчають “коерсивне насильство” (змушувальне) у контексті опису та пояснення масштабних соціальних процесів (К. Маркс, Р. Мертон, Т. Парсонс, Е. Клінеберг). Це спричинило появу точки зору щодо визнання протиріччя між цінностями та можливостями їх досягнення як основної причини насильства.

Іншим напрямком є конфліктний підхід (М. Вебер, Т. Парсонс, Г. Зіммель, В. Парето, Е. Дюркгейм, Л. Козер). Він враховує не тільки раніше вже вказані фактори, але й дозволяє концентрувати увагу на самому процесі насильства. У контексті конфліктної взаємодії насильство розглядається як діяльність примусового характеру, котра прямо або опосередковано порушує життєдіяльність як окремих елементів соціальної системи, так і самої системи в цілому, і характеризується специфічними формами виявів та наслідків [13].

Більшість наукових концепцій, які пояснюють насильство в сім'ї, реалізовані в трьох основних напрямках: теорії соціально-історичної спрямованості у вивченні насильства в сім'ї (К. Маркс, Е. Фромм, М. Страус та ін.); системно-сімейні концепції (Н. Смелзер, Р. Мертон, Е. Дюркгейм, Д. Галтунг, Л. Берковіц та ін.); концепції індивідуально-психологічної обумовленості насильства в сім'ї (З. Фройд, Т. Парсонс, Е. і П. Добаш та ін.) [23].

Найбільш повно можливість розгляду насильства як процесу, який містить певні етапи, представляє підхід до розгляду сім'ї як системного утворення. Аналіз теорій цього підходу дозволив виділити чотири основні дослідницькі аспекти сімейного насильства. Перший аспект стосується розгляду насильства в сім'ї як такої форми комунікації, що складається з окремих соціальних актів (Т. Парсонс); другий – відбиває інтеракційний характер сімейного насильства (Г. Беккер, У. Томас, Т. Шипунова); третій

свідчить прої девіантний характер насильницьких дій (Н. Смелзер, Ч. Кулі, Е. Дюркгейм, Е. Сатерленд, Е. Лемерт, Е. Шур), четвертий – про конфліктологічні передумови виникнення та розвитку насильства (Г. Патерсон, А. Бандура, М. Фельдман, Дж. Тедеші, А.Здравомислов, А. Анцупов, А. Шипілов і ін.). Розгляд ПИТАННЯ про зв'язок насильства та теорії девіантної поведінки вкрай важливий, адже при аналізі насильства в сім'ї необхідно враховувати два значних системних утворення: стан системи “агресор – соціальні норми” та систему “агресор – жертва”. Перше утворення відбиває формування образу девіанта, а друге пов'язане із розглядом насильства в рамках конфлікту інтересів або взаємин між членами сім'ї [48].

Основні теорії насильства класифіковано в три групи.

1. Соціально-історична або соціокультурна. Домінантна позиція чоловіків у суспільних відносинах, патріархальні культурні норми, що провокують насильство. Таким чином, причини насильства переносяться у соціокультурну площину, сферу суперечностей суспільної свідомості з питань взаємин чоловіка і дружини та поглядів на їхні ролі в сім'ї.

2. Системно-сімейна. За цією теорією наголос ставиться на походження та форми конфлікту, вивчаються особливості взаємодії, динаміка спілкування, процеси вирішення суперечностей у сім'ях; насильство вї такому разі розглядається як дисфункція всієї системи, а не просто як наслідок індивідуальної психопатології одного з членів сім'ї. Вчені виокремлюють такі чинники, що детермінують насильство: бажання самоствердитися за рахунок інших або використати когось для отримання певних вигод, пошук чи підтвердження соціальної ідентичності, «добрі» наміри «навчити розуму», «наставити на шлях істинний», емоційний стан.

3. Індивідуально-психологічна. Основна увага приділяється діагностиці генетичних та біологічних аномалій, що виявляються в порушенні фізичного (наприклад, сексуальні та інші розлади) та психічного здоров'я (захворювання нервової системи, депресивні стани, перенесені в дитинстві психологічні травми), зловживанні алкоголем та пристрасті до наркотиків, аморальних

вчинках [47].

Макротеорії сімейного насильства.

Ці теорії пояснюють виникнення проблеми сімейного насильства факторами, що лежать за межами сім'ї, а саме в культурі та самій структурі сучасного суспільства.

Макротеорії сімейного насильства акцентують увагу на ролі культурних факторів суспільства, структурних характеристик сім'ї (наприклад, сімейного стресу), факторів стримування (наприклад, відсутність покарання за сімейне насильство) і соціальних структурних факторів (наприклад, бідність) у якості відповідальних за насильницьку поведінку в родині.

1. Культурне прийняття насильства (культурні теорії).

У деяких ситуаціях насильство по відношенню до іншої людини вважається виправданим у суспільстві і навіть заохочується як прийнятна форма культурного вираження. Тому деякі дослідники висувають припущення про те, що сімейне насильство має свої джерела в толерантному ставленні суспільства до віктимізації окремих, найчастіше слабких і уразливих, членів суспільства.

Наприклад, суспільне виправдання застосування батьками сили по відношенню до своїх дітей з метою виховання, захисту і контролю, що, в кінцевому підсумку, призводить до "нормативності" насильства у відношенні дітей.

Витоки насильства в сім'ї закладено у звичаях самого суспільства, у системі норм, які передбачають для чоловіків, жінок та дітей різну визначену поведінку: активну та агресивну для чоловіків, поступливу для жінок і покірну для дітей. Значною мірою така поведінка є наслідком традиційного виховання, за якого агресивна поведінка чоловіків розглядається як єдиний та прийнятний спосіб вирішення проблем. Хлопчиків навчають бути наполегливими, і навіть напористими у досягненні своєї мети, тоді як дівчаток учать терпіти й пристосовуватися. Результатом такого сімейного виховання та оточення є

сучасна картина домашнього насильства над жінками і дітьми в нашій країні.

Крім того, у вітчизняній культурі побиття реалізують міф ефективного виховання, що легітиміє їх у свідомості і дорослого, і дитини. Такі форми насильства, як зневажання, жорстоке поводження з дітьми розглядаються як стиль батьківського виховання і відображення неблагополучної внутрішньосімейної обстановки [34].

Однак уявлення про те, що насильство має місце лише в соціально неблагополучних сім'ях, сучасні дослідники вважають міфом конвенціональної суспільної свідомості.

Проблема дитячого сексуального насильства, на думку деяких дослідників, криється в патріархальному соціальному устрої суспільства, що неминуче призводить до нерівності між чоловіками і жінками. Ф. Раш розширив межі нерівності, включивши дітей, що разом з жінками займають низький соціальний статус і, як результат, підлягають сексуальному примусу і НАСИЛЬСТВУ з боку чоловіків. Представники такого підходу до проблеми вбачають основну причину чоловічої участі в сексуальному насильстві над дітьми в самому процесі соціалізації чоловіка в сучасному суспільстві. Чоловіки схильні здійснювати сексуальні злочини у відношенні дітей через традиційну соціалізацію, що полягає в засвоєнні образів сексуальних об'єктів, що були б набагато молодші, менші й уразливіші за них самих. Жінок же, у свою чергу, приваблюють більш сильні, владні і старші за віком партнери. Інші дослідники підкреслюють засвоєне в процесі соціалізації сприйняття чоловіками сексуальних партнерів як об'єктів сексуального задоволення, при цьому вони не бачать в них людей.

2. Теорії структурних характеристик родини – сімейний стрес.

Особлива увага представників цих теорій прикута до самої структурної організації родини, що нерідко створює родючий ґрунт для зародження і розвитку конфлікту, агресії і насильства. Вони стверджують, що сімейне життя може бути настільки напруженим, конфліктним і виснажливим, що багато родин не здатні впоратися з внутрішніми сімейними проблемами.

Відомий дослідник материнської депривації Дж. Боулбі, ввів термін «патогенне батьківське виховання». Показниками неадекватного ставлення до дітей є два типи виховання: нехтування-відчуження і гіперсоціалізація. Для першого характерні маніпулятивна позиція батьків, налаштованих на «покращення», «ламання» вродженого типу реагування, нехтування індивідуальними особливостями дитини, жорсткий контроль і регламентація її життя, нав'язування «єдиного правильного» способу поведінки. Іншому типу властиві тривожно-підозріла концентрація на успіхах і досягненнях дитини, прагнення «завантажити» і навіть перевантажити її додатковими освітніми програмами, відволікти від «поганого» впливу, при цьому реальні психофізичні можливості і потреби не беруться до уваги [7].

Особлива увага дослідників, які висувають ці теорії, прикута до самої структурної організації родини, що нерідко створює родючий ґрунт для зародження і розвитку конфлікту, агресії і насильства. Вони стверджують, що відносини у родині можуть бути настільки напруженим, конфліктним і виснажливим, що багато родин не здатні впоратися з внутрішніми сімейними проблемами.

Представники теорій сімейного стресу повідомляють про негативні події в родині (наприклад, часті переїзди, нерегулярне відвідування школи, втрата одного з батьків, економічні проблеми), які знижують здібності не тільки дитини в вирішенні конфліктних ситуацій, але також знижують здатність батьків розуміти й адекватно реагувати на потреби своїх дітей.

Деякі дослідження показують, що число випадків фізичного насильства над дітьми знижується з дорослішанням дитини, коли вона стає більш здатною захистити себе. Представники теорій сімейного стресу розглядають негативні події в родині (наприклад, часті переїзди, нерегулярне відвідування школи, втрата однієї з батьків, економічні проблеми), які знижують здібності не тільки дитини в вирішенні конфліктних ситуацій, але також знижують здатність батьків розуміти її адекватно реагувати на потреби своїх дітей.

3. Теорія стримування.

У межах теорії стримування передбачається, що люди раціонально зважують втрати і вигоди своєї поведінки. Отже, збільшення легітимної плати за антисоціальну поведінку може привести до зниження числа антисоціальних учинків. Багато вчених вважають, що причина сімейного насильства полягає в тому, що потенційна ціна за здійснення насильства у відношенні члена чи членів родини занадто низька [47].

Навіть коли акт насильства виявлений, то за ним не обов'язково може послідувати арешт. Склалося так, що правоохоронні органи завжди приділяли актам сімейного насильства вкрай мало уваги. Наприклад, справи, пов'язані з побиттям дітей, найчастіше передавалися до служб захисту дітей, а не до органів правосуддя. Таким чином, ціна за здійснення сімейного насильства настільки мала, що не здатна вдержати потенційних гвалтівників.

4. Теорії соціальних структурних факторів.

Представники теорії соціальної структури повідомляють про більш високий рівень насильства серед родин з нижчого соціально-економічного класу. Нерівний розподіл можливостей разом з неминучими стресорами, що асоціюються з бідністю, приводять до високого рівня фрустрації в родинах з нижчого соціально-економічного класу. Стрес і фрустрація часто приводять до агресії, спрямованої на безневинних і найчастіше "зручних" жертв, тобто дітей і шлюбних партнерів [30]. Таким чином, головна ідея даної теорії зводиться до того, що фрустрація і напруга, що виникають найчастіше в результаті дії соціальних структурних факторів, виливаються в агресивні дії стосовно інших, найчастіше до тих, хто ближче, а саме дітей.

Мікротеорії сімейного насильства.

Культурні і структурні фактори можуть досить успішно пояснювати той факт, чому сімейне насильство існує в суспільстві і чому в одних прошарках суспільства рівень насильства вище, ніж в інших, але вони приділяють недостатньо уваги проблемі індивідуальних розходжень у схильності до скоєння насильства. Пояснити це намагаються мікротеорії, які зосереджують увагу на принципах наuczіння, індивідуальних відмінностях, а також

ОСОБЛИВОСТЯХ міжособистісної взаємодії як на найбільш важливих факторах, що обумовлюють виникнення проблеми сімейного насильства.

1. Теорії соціалізації і соціального навчіння.

Велике число досліджень в області соціології, соціальної роботи, кримінології і психології присвячено вивченню процесу дитячої соціалізації, що, на думку багатьох дослідників, лежить в основі проблеми сімейного насильства. Діти засвоюють специфічні форми і техніки застосування насильства, а також норми і уявлення, що виправдують насильство [30].

Безумовно, навчіння відіграє важливу роль у засвоєнні форм насильницької поведінки. Якщо діти досягають бажаних цілей, будучи агресивними зі своїми однолітками, то вони, швидше за все, засвоять, що **агресія сприяє виконанню їхніх бажань**. І навпаки, діти, відкинуті своїми однолітками й у цілому відчують покарання більше чим винагорода, будуть більш схильні засвоювати просоціальні засоби взаємодії.

Отже, принцип дії оперантного обумовлювання у випадку сімейного насильства полягає в том, що поступливість "жертви" вимогам "гвалтівника" виступає свого роду підкріпленням (винагородою) для гвалтівника надалі застосовувати у відносинах силу.

Пояснення ролі соціалізації у виникненні сімейного насильства пропонує теорія соціального навчіння. Процес моделювання, за допомогою якого людина засвоює соціальну поведінку і когнітивні паттерни, спостерігаючи й імітуючи поведінку інших, лежить в основі цієї теорії. Таким чином, навчіння **МОЖЛИВЕ** також через спостереження за поведінкою інших, і **не тільки тих що знаходяться безпосередньо поруч, але і далеко від нас, наприклад, на екрані телевізора**. [30].

Теорії соціального навчіння користаються широкою популярністю через наступні причини. По-перше, деякі дослідники вважають, що насильство має **тенденцію передаватися від одного покоління до іншого** ("який батько, такий і син"). По-друге, багатий емпіричний досвід підтверджує "вивченість", засвоєння агресії через моделювання. І, нарешті, велике число досліджень

сімейного насильства демонструє зв'язок між спостереженням або з безпосереднім зіткненням з насильством в дитинстві з насильством, чинним у зрілому віці.

2. Теорії індивідуальних розходжень.

Деякі дослідники намагаються знайти корені сімейного насильства в індивідуальних особливостях здійснюючих насильство осіб (і іноді жертв), звертаючись до теорій психопатології, психологічних рис і біологічних теорій. Теорія соціального обміну також пропонує пояснення феномена сімейного насильства, заснованого в більшому ступені на індивідуальних особливостях індивідуумів [23].

У рамках теорії психопатології (сюди ж входять поняття аномальної поведінки і психічного розладу) висувається припущення, що різні форми сімейного насильства, такі, як насильство у відношенні дітей чиняться індивідуумами, які страждають якими-небудь формами психічної хвороби, розладами особистості чи іншими індивідуальними дефектами. Психопатологія того чи іншого суб'єкта може спотворювати його картину світу і сприяти прояву актів насильницької поведінки. Деякі дослідження, результати яких підкріплюють психопатологічну модель, демонструють високі рівні різних психологічних розладів у людей, які скоїли сімейне насильство, у порівнянні з контрольними групами. Інші ж вважають, що психопатологія здатна пояснити лише невелике число актів насильства. У випадку сексуального насильства над дітьми частина дослідників припускає, що гвалтівники домагаються сексуальних відносин з дітьми, тому що діти залучають їх як сексуальні об'єкти. Джерела такого девіантного сексуального порушення визначити дуже складно. Деякі дослідники вважають, що девіантне сексуальне порушення є результатом дії біологічних факторів, а саме надзвичайно високого рівня чоловічих гормонів.

4. Багатофакторні теорії сімейного насильства.

Визнаючи складність самого феномена сімейного насильства, багато дослідників бачать потребу в багатофакторних теоріях сімейного насильства.

[48].

По-перше, існують індивідуальні перемінні, зв'язані з практикою насильства, як насильника, так і жертви, що можуть служити факторами ризику в проблемі насильства. Так, для насильника такими факторами ризику можуть бути відсутність роботи, низький соціально-економічний рівень життя, досвід насильства в дитинстві, зловживання психоактивними речовинами. Визначені характеристики жертви, такі, наприклад, як проблеми в розвитку в дітей, МОЖУТЬ бути факторами ризику в проблемі насильства над дітьми. Нарешті, соціальні і культурні перемінні, такі як соціальне прийняття насильства, застосування смертного покарання, практика експлуатації (наприклад, дитяча порнографія) і патріархальність також схильні підсилювати ймовірність насильства.

1.3. Причини та наслідки насильства над дітьми в сім'ї

Що стосується визначення самого терміну "*сімейне насильство*", то незважаючи на часте використання в літературі цього терміна, єдине його визначення поки що не сформульовано вченими. У літературі стосовно до даного явища вживається кілька термінів, розглянутих як синоніми. Найбільш часто можна зустріти термін "домашнє насильство". Окрім цього використовуються терміни "насильство в сім'ї", "внутрішньосімейне насильство" і "сімейне насильство", український дослідник В.І. Фуркало відзначає, що «об'єктом насильства може бути життя, тіло, майно, переконання, свобода слова, свобода совісті та ін. До методів насильства відносяться удари, погрози, маніпуляція свідомістю, смерть, каліцтво, полонення, руйнування або конфіскація майна, обмеження пересування, ганьба, шантаж, компрометація в засобах масової інформації» [8].

Шакіна В.А. зазначає, що найбільш вірним є останній із зазначених термінів. Так, при використанні терміна "домашнє насильство" акцент падає на те, що дане насильство застосовується саме на домашній території і не просліджується чіткої позиції щодо того, ким це насильство здійснюється -

членами родини чи будь-якими особами, але в стінах будинку потерпілого чи місці спільного проживання. При використанні терміна "насильство в сім'ї" акцент робиться на тому, що це насильство з боку членів якоїсь однієї сім'ї, але застосовуване не тільки в домашньому середовищі, а й в будь-якому іншому місці. Представляється, що термін "сімейне насильство" є найбільш широким по своєму змісту і вичерпує усі випадки, охоплені рамками досліджуваного явища [80].

Терміни «домашнє насильство» і «насильство в сім'ї» можна вважати синонімами.

Домашнє насильство – це певні свідомі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, якщо дії порушують конституційні права й свободи члена сім'ї як громадянина та завдають шкоду його фізичному, психічному або моральному здоров'ю, а також розвитку дитини [22].

Виявлення причин вчинення насильства по відношенню до дітей в сім'ї є не правовою а соціально-психологічною категорією, тому не можливо законодавчо закріпити фактори, які зумовлюють вчинення такого насильства.

Тільки системний аналіз методик виявлення причин вчинення насильства по відношенню до дітей в сім'ї дає можливість їх узагальнення.

Серед причин вчинення насильства по відношенню до дітей в сім'ї можна виділити наступні:

- низький соціальний статут батьків (часткова зайнятість, малий дохід, відсутність постійного життя, неналежні побутові умови існування);
- зловживання алкогольними напоями або наркотичними засобами батьками або одного з батьків;
- особистісні якості батьків (агресивність, авторитарність);
- сприйняття дитини як прибічника однієї із сторін конфлікту в сім'ї (частіше матері);
- відсутність у батьків позитивного прикладу поведінки з дітьми (замкнутість, відсутність спілкування з іншими сім'ями);
- фізичні чи психічні вади батьків (розумова відсталість, психічні

- захворювання тощо);
- невміння виховувати дітей (відсутність елементарних педагогічних знань щодо розвитку дитини);
 - незнання своїх прав та обов'язків щодо дітей, незнання прав та потреб дітей (сприйняття дітей як особистої власності, ігнорування їх потреб, викликаних віком та особистими характеристиками);
 - відсутність почуття відповідальності за них (відсутність зацікавленості в розвитку дитини, відсутність інтересу до розуміння і розвитку їх талантів, навиків, прагнень в житті);
 - **НЕВМІННЯ** долати сімейні та життєві кризи;
 - відсутність самореалізації (низький рівень задоволення особистого статусу в суспільстві, не можливість належного матеріального забезпечення);
 - недостатня соціалізація батьків (низький рівень культури спілкування, низький рівень комунікабельності);
 - нерозуміння цінності дитини (дитина сприймається не як особистість, а як особа яка зобов'язана за те, що батьки привели їх у світ, годують, одягають, навчають та утримують);
 - **нерозуміння** батьками своєрідності особистісного розвитку дитини;
 - неприйняття дорослими дитячої індивідуальності;
 - невідповідність вимог і очікувань батьків можливостям і потребам дітей;
 - невідповідність виховання в різні вікові періоди;
 - непослідовність у взаєминах дорослих і дітей;
 - неузгодженість змісту, цілей і засобів виховання між батьками

Віддалені наслідки вчинення насильства по відношенню до дітей в сім'ї **МОЖНА** класифікувати та охарактеризувати за наступними групами: [35].

Порушення фізичного і психічного розвитку – у більшості дітей, що живуть у родинях, де застосовуються важкі фізичні покарання, лайка на адресу **ДИТИНИ** і є «методами виховання», чи в родинях, де діти позбавлені тепла,

уваги, наприклад у родинах батьків-алкоголіків, наявні ознаки затримки фізичного і нервово-психічного розвитку. Закордонні фахівці назвали цей стан дітей «нездатністю до процвітання». Діти, що зазнавали жорстокого ставлення до себе, часто відстають у рості, масі чи у тому та іншому від своїх однолітків. Вони пізніше починають ходити, говорити, рідше сміються, вони значно гірше встигають у школі, ніж їхні однолітки. У таких дітей часто спостерігаються «дурні звички»: кусання нігтів, розгойдування. Та й зовні діти, що живуть в умовах зневаги їхніх інтересів, фізичних й емоційних потреб, виглядають по-іншому, ніж діти, що живуть у нормальних умовах: у них припухлі, «заспані» очі, бліде обличчя, скуйовджене волосся, неохайність в одязі, інші ознаки гігієнічної занедбаності – педикульоз, висипання, неприємний запах від одягу і тіла. Різні захворювання як наслідок насильцької поведінки щодо дітей – можуть носити специфічний для окремого виду насильства характер: наприклад, під час фізичного насильства наявні ушкодження частин тіла і внутрішніх органів різного ступеня тяжкості, переломи кісток.

Під час сексуального насильства можуть бути захворювання, що передаються статевим шляхом: інфекційно-запальні захворювання геніталій, сифіліс, гонорея, СНІД, гострі і хронічні інфекції сечостатевих шляхів, травми, кровотечі із статевих органів і прямої кишки, розриви прямої кишки і піхви, випадання прямої кишки. Під час сексуального насильства - непояснений (якщо ніяких захворювань органів черевної порожнини і малого таза не виявляється) біль внизу живота. Незалежно від виду і характеру насильства у дітей можуть спостерігатися різні захворювання, що належать до психосоматичних: ожиріння чи, навпаки, різка втрата ваги, що обумовлено порушеннями апетиту.

Під час емоційного (психічного) насильства нерідко бувають шкірні висипання, алергійна патологія, виразка шлунку. Часто в дітей розвиваються такі нервово-психічні захворювання, як тики, заїкуватість, енурез, енкопрез, деякі діти повторно потрапляють у відділення невідкладної допомоги з приводу випадкових травм, отруєнь [21].

Психічні особливості дітей, які постраждали від насильства – практично всі діти, що постраждали від жорстокого поведіння і зневажливого ставлення, пережили психічну травму, в результаті чого вони мають визначені особистісні, емоційні і поведінкові особливості, що негативно впливають на їхнє подальше життя. Діти, що зазнали різного роду насильства, самі стають агресивними, що найчастіше виливається на більш слабких: молодших за віком дітей, на тварин. Часто їхня агресивність виявляється в грі, часом спалахи їхнього гніву не мають видимої причини.

Діти, що пережили сексуальне насильство, здобувають невлависті віку пізнання про сексуальні стосунки, що проявляю в їхній поведінці, в іграх з іншими дітьми чи іграшками. Навіть маленькі діти, які постраждали від сексуального насильства, згодом самі можуть стати ініціаторами розпусних дій і втягувати в них велику кількість учасників [38].

Найбільш універсальною і важкою реакцією на будь-яке, а не тільки сексуальне насильство, є низька самооцінка, що сприяє збереженню і закріпленню психологічних порушень, пов'язаних з насильством. Особистість з низькою самооцінкою переживає почуття провини, сорому. Для неї характерна постійна переконаність у власній неповноцінності, у тому, що «ти гірша за всіх». Внаслідок цього дитині важко домогтися поваги оточуючих, успіху, спілкування її з однолітками ускладнені.

Серед цих дітей, спостерігаються часті депресії, навіть у дорослому віці. Це виявляється в приступах занепокоєння, безпричинної туги, почуття самотності, порушеннях сну. У старшому віці у підлітків, можуть спостерігатися спроби закінчити життя самогубством. Почуваючи себе нещасливими, знедоленими, пристосовуючись до ненормальних умов існування, намагаючись знайти вихід з ситуації, вони і самі можуть стати маніпуляторами.

Це, зокрема, стосується сексуального насильства, коли в обмін на обіцянку зберігати таємницю і не ламати звичного сімейного життя, діти вимагають у дорослих гвалтівників гроші, солодощі, подарунки.

Соціальні наслідки насильцької поведінки щодо дітей – шкода для жертви і для суспільства (два наслідки, що виявляються одночасно). Діти, що пережили будь-який вид насильства, відчувають труднощі соціалізації: у них порушені зв'язки з дорослими, немає відповідних навичок спілкування з однолітками, вони не мають достатнього рівня знань і ерудиції, щоб завоювати авторитет у школі тощо [18].

Вирішення своїх проблем діти жертви насильства – часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі, а це часто поєднано з формуванням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків, вони починають красти і здійснювати інші протиправні дії.

Окремо виділяють різні, залежно від віку дитини, й психологічні наслідки насильства:

- у дошкільників, що пережили сексуальне насильство, загальними симптомами є тривога, нічні кошмари, загальній посттравматичний стресовий розлад, «уникаюча поведінка», депресія, боязкість, агресія, антисоціальна і неконтрольована поведінка, невідповідна віку сексуальна поведінка;
- для дітей шкільного віку характерні такі реакції, як страх, невротичні розлади, агресія, нічні кошмари, труднощі у навчанні, гіперактивність (знаходячись у постійній напрузі вдома, дитина не може стримуватися в школі, де немає людей, агресію з боку яких вона боїться) і регресивна поведінка;
- у підлітків частіше спостерігаються депресії, суїцидальна та самоушкоджуюча поведінка, соматичні скарги, протиправні дії, втечі з дому і зловживання наркотичними речовинами.

Узагальнюючи вищесказане про причини і фактори насильства в сім'ї, можна відзначити, що існує велика кількість причин, що викликають чи виливають на прояви насильства. Проте якими б не були причини насильства, воно завжди спричиняє негативні наслідки, з якими жертва насильства найчастіше неспроможна справитися самостійно.

Висновки до першого розділу

Насильство в сім'ї – це будь-яка умисна дія/бездіяльність чи погроза застосування будь-якої дії/бездіяльності фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї, який володіє значною фізичною чи психологічною перевагою, по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам.

У науковій літературі не існує єдиної думки про першопричину домашнього насильства. Науковцями було запропоновано безліч мікро — і макротеорій. У цілому, макротеорії сімейного насильства акцентують увагу на ролі культурних факторів суспільства, структурних характеристик сім'ї (наприклад, сімейного стресу), факторів стримування (наприклад, відсутність покарання за сімейне насильство) і соціальних структурних факторів (наприклад, бідність) у якості відповідальних за насильницьку поведінку в родині. Мікротеорії сімейного насильства приділяють увагу принципам наuczіння, індивідуальним розходженням, а також особливостям міжособистісної взаємодії як найбільш важливим факторам в обумовлюванні виникнення проблеми сімейного насильства.

Для пояснення механізмів насильства, в різних наукових дисциплінах використовуються соціологічний та психологічний підходи. У рамках соціологічного підходу провідним фактором вважається соціокультурна обумовленість, тобто насильство є стереотипом сімейних відносин, прийнятим у даній групі населення і вихованим з дитинства, а також вплив соціальних факторів (соціально-економічне становище дитини (сім'ї, безробіття, погані побутові умови). З точки зору психологічного підходу насильство - це результат негативного особистого життєвого досвіду, «травми дитинства», алкоголізму, симптом дисфункційної сім'ї.

Причини прояву насильства та жорстокого ставлення до дітей в сім'ї

численні. Вони визначаються поєднанням різних соціокультурних, психологічних, економічних та інших факторів, які функціонують не окремо, а в комплексі.

Порушення соціальних зв'язків з дорослими і однолітками внаслідок насильства часто зумовлює залучення таких дітей до кримінальних груп, формування у них алкогольної та наркотичної залежності. Крім того, колишні жертви самі часто стають суб'єктами насильницьких дій, що продовжує відтворення жорстокості в суспільстві.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї

2.1. Соціально-правовий захист дітей, які зазнали насильства в родині

Сімейний кодекс України визначає основні засади шлюбу, права та обов'язки батьків, дітей та інших членів сім'ї, а також окреслює правові наслідки щодо невиконання ними цих обов'язків та порушення прав. Основні обов'язки батьків щодо виховання дітей визначені у статті 150 даного кодексу. Відповідно до вимог цієї статті батьки, зокрема, зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, а також її поважати. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання, та застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Відповідно до норм сімейного законодавства сама дитина, у разі порушення її прав та інтересів, може звернутися за їх захистом до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій [44].

Закон України «Про охорону дитинства». В Законі визначено загальнонаціональні пріоритети щодо розвитку державної політики, спрямованої на належне забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, в тому числі захисту від протиправних посягань щодо дитини. Законом урегульовано наступні правові категорії (поняття): дитина, дитинство, охорона дитинства, права та обов'язки дитини, способи забезпечення найкращих інтересів дитини, жорстоке поводження з дитиною, та ін.

В Законі урегульовані питання захисту прав та інтересів дітей, які

перебувають у складних життєвих обставинах; захисту дітей, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками (очевидцями); в тому числі окремо визначено правові гарантії захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Закон є основним нормативним актом, який регулює організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства (в тому числі захист прав та інтересів дітей).

Законом урегульовано наступні правові категорії (поняття): домашнє насильство, види домашнього насильства, «дитина, яка постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала дитина)», - особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства;; «протидія домашньому насильству» – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

Конвенція ООН про права дитини є основним міжнародним правовим документом спрямованим на подолання насильства над дітьми та покликаним захищати їхні права. Статтею 19 цієї Конвенції передбачено, що держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної

підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури.

Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» є важливим документом, який спрямований на подальший розвиток умов для захисту прав та інтересів дитини. Ратифікація Конвенції є свідченням про готовність України дотримуватись міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав дітей, зокрема дітей, 12 що постраждали від насилля. Національне законодавство України також містить положення, які покликані захищати дитину від насильства в сім'ї та регламентують діяльність державних органів щодо попередження і припинення насильства в сім'ї.

Також прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про виконання на території України Конвенції про цивільно -правові аспекти міжнародного викрадення дітей» дає можливість долучитися до міжнародно-правового механізму впорядкованого повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують за кордоном.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі».

Даним підзаконним нормативним актом визначено механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, спрямованої на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства, шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до

передбаченої законом відповідальності.

Окремо слід зауважити, що п. 36 цього Порядку визначено алгоритм дій уповноваженого підрозділу органу Національної поліції особи щодо розгляд заяв про вчинення відносно особи насильства в сім'ї.

2.2. Технології та методи соціальної роботи із дітьми, які пережили НАСИЛЬСТВО в сім'ї

Розв'язання проблеми домашнього насильства над дітьми в Україні на загальнодержавному рівні зводиться до таких радикальних заходів, як позбавлення батьків юридичних прав на дитину і наступне її відправлення до притулку або закритого державного виховного закладу – інтернату. У суспільстві така стратегія викликає багато протестів і дискусій: з одного боку, держава намагається забрати дитину із ворожого щодо неї середовища, а з іншого, - визнає свою неспроможність (або навіть небажання) допомогти сім'ї у врегулюванні конфліктних ситуацій. Без звичної домашньої обстановки залишається дитина, а не насильник, карається саме жертва. Крім того, навіть переживаючи жорстоке ставлення, багато, а особливо маленькі діти, щиро прив'язані до «рідних» мучителів.

Після розлучення вони ще сильніше відчують себе нікому непотрібними, відрізнаними від звичного кола, яке укріплює їх віру в себе і дає хоч якийсь опір. Що стосується батьків, то покарання лише розв'язує їм руки і повністю знімає відповідальність. До того ж такі заходи застосовуються тільки у крайніх випадках, а насильство може мати і приховані форми: нібито «випадкові» травми, які періодично наносяться дитині, психологічний тиск, відсутність медичної допомоги, позбавлення можливості навчатися, недолік любові та піклування, сексуальні домагання тощо. Таким чином, право на втручання в приватне життя суперечить праву дитини на захист її інтересів.

Можна виділити такі основні напрями соціальної роботи з проблем сімейного насильства: соціальна профілактика; соціальна реабілітація.

Соціальна профілактика – вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, об'єднань громадян та інших соціальних інституцій, спрямованої на здійснення системи заходів щодо попередження аморальної, протиправної, іншої неправомірної асоціальної поведінки людей, виявлення і запобігання будь-якого негативного впливу та його наслідків на їхнє життя і здоров'я, усунення причин і умов їхньої асоціальної поведінки [38].

Мета соціальної профілактики – не тільки попередження проблем і негативних явищ, а й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб.

Основні напрями профілактики: виявлення, усунення чи нейтралізація чинників, що породжують негативні соціальні явища та соціальні проблеми, сприяють їх загостренню та заважають розвитку людини, а також формування в людей якостей, необхідних для подолання проблем і задоволення потреб нешкідливим чином.

Проблема насильства торкається питань гідності людини, прав людини, медико-соціального забезпечення, інформування та виховання, морально-етичних аспектів, і не в останню чергу також політично-соціального та культурного аспекту.

Соціальна профілактика насильства в сім'ї може бути первинною, вторинною і третинною.

Первинна соціальна профілактика насильства в сім'ї – найбільш масова і неспецифічна. Її мета – формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, що забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів. Соціальна робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості несприйняття та категоричну відмову від маніпуляцій [42].

Завданнями *первинної соціальної профілактики* є:

- удосконалення конструктивних стратегій поведінки життєвих умінь і навичок, які молода людина вже має, але не знає, як їх застосувати в

незнайомій ситуації, що може призвести до насильства; навчання розпізнавати такі ситуації і керувати ними;

- збільшення потенціалу особистісних ресурсів людини (розвиток внутрішнього контролю поведінки, формування правосвідомості, розвиток активності);
- робота в суспільстві щодо подолання гендерних стереотипів.

Змістом первинної соціальної профілактики насильства в сім'ї, на основі викладеного, повинно бути:

- надання інформації про насильство в сім'ї батькам, дітям, молоді, **ВЧИТЕЛЯМ**;
- вивчення правових норм стосовно поведінки в реальних життєвих ситуаціях, які можуть призвести до насильства;
- показ зразків застосування життєвих **умінь і навичок** щодо спілкування, знайомства, відпочинку, працевлаштування, вибору життєвого шляху, розподілу сімейних обов'язків тощо;
- підтримка творчої, інтелектуальної, громадської, спортивної діяльності молоді, організація сімейного дозвілля.

Методами первинної соціальної профілактики є: інформування, приклад, переконання, навіювання, робота в громаді, мікросередовищі, сім'ї.

Вторинна соціальна профілактика насильства в сім'ї, в основному, групова. Мета вторинної соціальної профілактики – зміна малоадаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну. Іншими словами, передбачає зміну ставлення до себе, навколишніх і навчання поведінки, формування досвіду поведінки в ситуаціях, що можуть призвести до потрапляння в ситуації насильства. Вторинна соціальна профілактика спрямована на дітей та молодь “груп ризику”. Це бездоглядні, діти з неблагополучних, неповних сімей, вихованці інтернатів.

Вторинна соціальна профілактика передбачає своєчасне виявлення таких осіб, надання їм соціальної підтримки та допомоги в напружках [42]:

- формування знань життєвих умінь і навичок, необхідних для

самозахисту від насильників;

- формування поняття про установи та організації, які допомагають потерпілим від насильства, способи потрапляння в ситуації насильства;
- ЗМІНА ставлення молодшої особи до себе, свого місця в суспільстві, в суспільстві, усвідомлення нею цінності свого життя і своєї ролі в ньому, а батьків до дитини як до суб'єкта власного життя.

Основні методи соціальної роботи: вправи, вимоги, інформування, переконання, роз'яснення, драматизація, переклад, розв'язування ситуацій.

Задля реалізації цих методів використовують тренінги, цикли занять, вуличну соціальну роботу, соціологічні дослідження, батьківські лекторії, школи молодого подружжя, клуби для вихованок інтернатів тощо.

Третинна соціальна профілактика насильства в сім'ї спрямована на інтеграцію в суспільство осіб, котрі потерпіли від насильства, з тим, щоб надалі такого з ними більше не сталося. Передбачає виявлення причин та особливостей поведінки й свідомості особи, які призвели до виникнення проблеми, а також усунення причин через перенавчання людини, підвищення її соціального статусу, підтримку влаштування в житті.

Третинна соціальна профілактика, що здійснюється поряд із соціальною реабілітацією і соціальним супроводом, є індивідуальною й передбачає тривалу роботу, комплекс соціальних послуг. Вимагає об'єднання зусиль різних фахівців. Серед основних методів у третинній профілактиці виокремлюють: роботу в конкретному випадку, рефлексію ситуації та індивідуального розвитку, переключення і перенавчання, створення ситуацій, що виховують, показ перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивно соціалізуюче середовище [42].

У випадках, коли жертвою насильства є дитина, необхідно організувати допомогу з тими, хто відповідає за її виховання – батьками, з метою формування в них мотивації до змін, надання їм психолого-педагогічної допомоги, а також з дітьми з метою профілактики та корекції відхилень у

поведінці.

Батьки звертаються за допомогою, як правило, не з проблемою свого ставлення до дітей і не з бажанням змінитися, а зі скаргами на дитину. Але, як відомо, дитина, що піддається моральному чи фізичному насильству, може поводитися як агресор, демонструючи жорстокість стосовно батьків, інших людей, як жертва, “притягаючи” жорстокість однолітків і дорослих.

Вивчення досвіду таких батьків виявляє серйозні проблеми в їхньому власному дитинстві. У більшості випадків вони також переживали моральне чи фізичне насильство з боку своїх батьків, і в спілкуванні зі своєю дитиною знову відтворюють ситуацію свого ж дитинства, не вміючи діяти по-іншому. Друга особливість – є прямий наслідок викладеного вище. Вони не вміють бути “гарними батьками”, тобто не розуміють своїх дітей, емоційно відчужені, не знають, як виразити позитивні почуття, мають бідний поведінковий репертуар. Третя особливість – батьки не мають позитивних цілей виховання дитини, їхні дії непослідовні, хаотичні [14].

Отже, для проведення профілактичної роботи необхідно врахувати наступні фактори:

- приналежність сім’ї до того чи іншого типу;
- наявність чи відсутність досвіду сімейного насильства;
- наявність чи відсутність навичок конструктивної взаємодії між членами сім’ї;
- травматичний досвід батьків у дитинстві;
- психологічні та соціально-економічні фактори ризику сім’ї відносно до виникнення сімейного насильства [4].

Соціально-профілактичну роботу слід проводити як з батьками, так і з дітьми.

Зміст соціально-профілактичної роботи з батьками може включати:

- батьківську просвіту: права та потреби дітей, права та обов’язки батьків щодо дітей, особливості розвитку дітей, родинного виховання, жорстоке поводження з дітьми і насильство в сім’ї: сутність, наслідки,

відповідальність;

- формування толерантності, життєвих сімейних умінь і навичок (комунікативних, прийняття рішень, прогнозування, управління собою).

Упроваджувати цю роботу можна за допомогою: лекторіїв, батьківських університетів, батьківських зборів, тренінгів, соціального інспектування сім'ї, школи батьківських почуттів, молодих батьків тощо [39]. Батьківська просвіта повинна спиратися на їхню пам'ять дитинства. Саме це сприятиме кращому розумінню дітей і перегляду поведінки з ними.

Одночасно необхідно проводити і соціально-профілактичну роботу з дітьми, під час якої слід розказувати про їхні права в сім'ї, як захиститися від насильства, що робити в кризовій ситуації, до кого і як звертатися.

Телефони довіри, буклети з адресами, інформацією про захист повинні бути в кожній школі, під'їзді, поліклініці, спортивних, музичних, художніх школах, метро тощо.

Формами соціально-профілактичної роботи з дітьми є ігри, аматорські театри, міні-лекції, перегляд відеофільмів, бесіди, розповіді, вікторини та конкурси (про права дітей) й інші.

Для здійснення соціально-профілактичної роботи використовують такі основні технології: *особистісно орієнтована* та *"рівний-рівному"* [16].

Особистісно-орієнтована технологія – це методологічна орієнтація в педагогічній діяльності, яка дозволяє за допомогою опори на систему взаємопов'язаних понять, ідей і способів дій забезпечити та підтримати процеси самопізнання, самобудівництва і самореалізації особистості дитини, розвиток її неповторної індивідуальності.

У цій технології дитина – суб'єкт взаємодії, а суб'єкт – це індивід чи група, які характеризуються усвідомленою творчою активністю і свободою в пізнанні та перетворенні себе й навколишньої дійсності. Отже, треба створювати умови для перетворення потенційної активності в реалізовану, організувати рефлексію себе, навколишніх, ситуації. Можна виділити наступні принципи особистісно-орієнтованого підходу: самоактуалізація;

індивідуальність; суб'єктність; вибір; творчість та успіх; довіра та підтримка.

В особистісно-орієнтованій технології використовуються методи та прийоми, що відповідають вимогам:

- діалогічність;
- діяльнісно-творчий характер;
- спрямованість на підтримку індивідуального розвитку дитини;
- надання дитині необхідного простору, свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту й способів учіння та поведінки.

З дорослими ця технологія реалізується через:

- визначення мети просвіти у формі рольової перспективи і завдань, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання;
- роботу творчих груп, наявність варіативних навчальних планів, програм, лекційних занять, тренінгів;
- проблемний характер реальних і змодельованих проблемних ситуацій;
- опис ситуацій і типів професійно-педагогічних дій та прийомів спілкування;
- включення власного досвіду тих, хто навчається поведінці, у зміст навчання;
- індивідуальні темп і стиль просвіти;
- урахування стану емоційно-позитивної напруги людей; авансування успіху, активізація особистісної та інтелектуальної взаємодії; задоволення пізнавальних потреб та потреб у самореалізації;
- застосування знань на практиці;
- комфортне освітнє середовище;
- діалог, дискусії, обмін думками, враженнями;
- рефлексія;
- демократичні форми організації взаємодії;
- поєднання індивідуальної роботи і роботи в мікрогрупах;
- наявність альтернативи вибору рішення запропонованої задачі, точки зору, варіанту [33]/

Технологія “рівний-рівному” традиційно розглядається в соціальній

роботі як технологія профілактики ранніх статевих стосунків, хвороб, що передаються статевим шляхом (ВІЛ/СНІДу), технологія громадянського виховання, але може бути використаною і для профілактики насильства в сім'ї.

Ґрунтується на провідній діяльності підлітків – спілкуванні та бажанні зайняти гідне місце в колективі, бути лідером, авторитетом, самореалізованим і корисним.

Можливість цієї технології в профілактиці насильства в сім'ї полягає у тому, що вона дозволить підліткам займатися гендерною та економічною просвітою однолітків на базі розв'язання їх сім'єю та ними самими сімейних конфліктів і проблем цивілізованими способами; спонукає до самостійного розв'язання різноманітних проблем сім'ї, що буде зразком і для інших; батьки можуть бути консультантами своїх та чужих дітей, їхніх батьків, що укріпить батьківський авторитет у сім'ї і надасть нового змісту батьківсько-дитячим стосункам; буде предметом сімейного спілкування; сприяє формуванню відповідальності, дисциплінованості, комунікативних, організаторських, проєктувальних, гностичних, конструктивних умінь, які є складовою життєвих умінь і навичок; дозволяє вдосконалити набуті знання про гендерну рівність.

Технологія розв'язує такі завдання: соціальної профілактики насильства серед молоді; супроводу неблагополучних сімей з насильством [25].

Якщо соціально-психологічна профілактика є стратегічною технологією роботи щодо протидії насильству над дітьми в сім'ї, то консультативна, реабілітаційна і корекційно-терапевтична технології є тактичними, орієнтованими на вирішення конкретної, реально існуючої проблемної ситуації. Провідними спеціалістами в реалізації цих технологій є психологи. Однак ефективність роботи є вищою, якщо допомога здійснюється комплексно за участю й інших спеціалістів – медичних та соціальних працівників.

У процесі консультування таких дітей надзвичайно важливо встановити контакт з дитиною, причому акцент необхідно робити на постійній демонстрації піклування про дитину. Задачі, які стоять перед спеціалістом, який надає психологічну допомогу дитині-потерпілій від насильства, передбачають

таке: [13]

- сприяти зменшенню почуття сорому, провини і безсилля;
- допомогти в укріплення почуття власної значимості;
- сформувати нові поведінкові патерни;
- сприяти диференційованій взаємодії з оточуючими людьми;
- сприяти розвитку самовизначення дитини, сприйняття власного Я, у тому числі й фізичного образу Я [28].

Спеціалісти, які працюють з дітьми-жертвами насильства, вважають, що єдиної формули кризового втручання не існує. Інтервенція у формі кризового втручання і короткотермінове психологічне консультування ефективні у випадку одиничного інциденту, при тривалому насильстві необхідна, відповідно, тривала робота, причому не лише з дитиною, але і зі всією сім'єю.

Групові дискусії і вправи допомагають дітям вирішити для себе, кому на цьому світі вони можуть довіряти, а з ким слід бути обережними. Хоча слід з великою передбачливістю використовувати *групове психологічне консультування* для дітей, що пережили сексуальне насильство, оскільки їх рани можуть бути дуже свіжими, аби висловлювати свої відчуття на групі.

Завданням *терапії* є не лише допомога дитині в подоланні психологічної травми, нанесеної сексуальними зловживаннями, але і формування у неї життєвих навичок, відповідних віку. Процес групової терапії орієнтований на соціалізацію дитини. Він сприяє формуванню здорових взаємин дітей один з одним і учить їх поважати як свої права, так і права інших. Одна з головних цілей групової терапії - допомогти дитині розвивати самоконтроль і уміння поводитися згідно нормам, прийнятим в суспільстві.

Окрім цього, участь в групових заняттях підвищує самооцінку. Саме в ході групової роботи психотерапевтам найлегше показати дитині, яка стала жертвою сексуального зловживання, що не лише вона відчуває подібні страхи і сумніви. У дітей з'являється можливість в спокійній і доброзичливій обстановці розібратися у власних суперечливих відчуттях. Таким чином, саме групова терапія є оптимальною формою роботи з дітьми, які пережили

сексуальне зловживання, оскільки в процесі такої роботи у них знижується відчуття ізольованості, розвиваються навички спілкування, з'являється можливість проаналізувати внутрішні конфлікти і переживання [27]/ Дітям - жертвам сексуального зловживання дуже важко за власною ініціативою обговорювати що сталося з ними. Тому групова терапія з жертвами насильства, зокрема сексуального, особливо ефективна за наявності директивної і структурованої програми.

Інші пріоритетні завдання групової терапії можуть бути сформульовані таким чином:

- зміна агресивних форм поведінки по відношенню до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе;
- опрацювання травмуючих ситуацій, зміна сутності переживань;
- можливість нової інтерпретації пережитого;
- усвідомлення і розвиток емоційної сфери;
- занурення дитини в атмосферу поваги, довіри, прийняття;
- розвиток базових соціально-психологічних навичок;
- відновлення позитивного ставлення до довколишньої дійсності;
- розширення уявлень про світ;
- розвиток позитивної перспективи майбутнього;
- створення системи підтримки в даний час і на майбутнє;
- повернення дитини до нормального життя [49].

Хорошою формою роботи з дітьми "групи ризику", до якої потрапляють і діти-жертви насильства чи жорстокого поводження в сім'ї, є використання різноманітних ігор (*ігротерапії, бібліотерапії*). Це можуть бути ігри в образах, ігри, засновані на літературних творах, на імпровізованому діалозі, на поєднанні переказу і інсценування і так далі.

Спеціалісти, і в першу чергу психологи, соціальні працівники і соціальні педагоги повинні знати, що використання гри як терапевтичного засобу базується на двох підставах: а) гра може бути використана як інструмент для вивчення дитини (класична психоаналітична техніка, при якій відбувається

вигнічення бажання, заміна однієї дії іншою, відсутність уваги, обмовки, запинки і так далі); б) вільне повторне відтворення травмуючої ситуації –«нав'язлива поведінка» [10].

Необхідно проводити реабілітаційну роботу із застосуванням елементів ігротерапії або з використанням різних ігор. Для проведення реабілітаційної роботи в розроблену програму добре включати структурований ігровий матеріал, який провокує дітей на висловлювання власних бажань, опанування соціальних навичок, засвоєння способів поведінки. Для цього ефективним є використання людських фігурок, символізуючих сім'ю, машин, предметів і ляльок, наборів іграшок і так далі. Наприклад, фігурки сім'ї, машини, постільне приладдя провокує бажання піклуватися про когось; зброя - сприяє вираженню агресії; телефон, поїзд, машинки - використанню комунікативних дій [80].

Консультування, корекція, групова терапія, ігротерапія можуть виступати методами в загальному процесі соціально-психологічної реабілітації дітей, які зазнали насильства в сім'ї, і застосовуються в комплексі. Кожен з них може мати пріоритетне значення на окремих стадіях реабілітаційного процесу.

У процесі *соціально-психологічної реабілітації* дитина проходить ряд таких стадій [11].

1. *Рішення вилікуватися* – коли переживання стають такими сильними, що неможливо більше терпіти, або людина усвідомлює необхідність яких-небудь змін. До такого лікування відноситься метод індивідуальної роботи з дитиною, яка зазнала насильства.

2. *Стадія кризи. Катарсис.* Дитина зустрічається з гострими почуттями, з болем. Це найбільш болюча й складна для неї стадія. Отже, надзвичайно важливо, щоб до цього часу з'явився хто-небудь, хто зможе потурбуватися про дитину в цей момент. Для подолання цієї стадії є надзвичайно важливим, якою мірою встановлено чи поновлено довіру дитини до навколишнього світу, дорослих і до психолога особисто, до інших спеціалістів, які працюють з дитиною.

3. *Спогади.* Надзвичайно важливо, щоб дитина згадала стільки, скільки

вона зможе втримати. На цьому етапі не обов'язково змушувати дитину згадати всі деталі. Нехай пригадає те, що в змозі.

4. Віра. Цей етап є важливим в разі, якщо людина не впевнена в точності спогадів. Для дитини є надзвичайно важливим повірити собі й своїм спогадам, оскільки до цього вона неодноразово чула: «Цього не може бути», «Ти все вигадала», «А може все було по-іншому». Як наслідок, дитина сама не вірить в те, що сталося.

5. Порушення мовчання. Детальна розповідь щодо того, що відбулося. Вона, як правило, супроводжується почуттям сорому і страху налякати того, хто слухає. Також існує страх зазнати повторного насильства. У цьому випадку надзвичайно корисними є казки, ігри з ляльками, з піском. Якщо дитина вирішила розповісти про все, що сталося, спеціалісту, то потім вона зможе наважитися розповісти про це ще комусь. Зникне внутрішня ізольованість.

6. Позбавлення почуття провини. Дитина може звинувачувати себе в тому, що не змогла себе захистити, або в тому, що на момент насильства відчувала задоволення. Не можна переконувати жертву в тому, що вона не є винуватою – вона цьому не повірить. Важливо допомогти дитині позбавитися відповідальності, за те, що сталося. Винен лише насильник. Це він мав вибір, скоювати насильство чи ні. І лише він несе відповідальність за те, що сталося.

7. Підтримка «внутрішньої дитини». Більшість дітей, які зазнали насильства, не можуть радіти життю, відчувають себе дорослими. Але всередині кожного «дорослого» «живе» дитина, яка радіє, і дитина, яка страждає. На цій стадії необхідно встановити контакт і «пораненою дитиною всередині себе», за допомогою малювання, ігор тощо.

8. Відновлення довіри до себе підвищує самооцінку. На цьому етапі відбувається визначення і відновлення особистісних меж дитини, які було зруйновано внаслідок насильства [49]/

Якщо мова іде про насильство в дитячо-батьківських взаєминах, то слід окремо виділити технологію *корекції* дитячо-батьківських взаємин. У випадку, коли ситуація в сім'ї не є занадто критичною, коли немає явної загрози життю

і здоров'ю дитини, коли можливо конструктивно вирішити сімейні конфлікти, залишити дитину в сім'ї, а не відправляти її на виховання до державних закладів опіки, доречним є застосування саме такої форми роботи.

Умовно психокорекційну роботу можна поділити на три етапи: ознайомче-діагностичний, основний (власне корекційний) та закріплююче-результативний.

Отже, ми розглянули соціальні та соціально-психологічні технології ЩОДО протидії насильству над дітьми в сім'ї, визначили стадії реабілітації дітей-потерпілих від насильства в сім'ї, обґрунтували необхідність стратегічного підходу до вирішення проблеми (соціальна профілактика) та комплексного застосування різних технологій у роботі з конкретним випадком НАСИЛЬСТВА над дітьми в сім'ї.

Висновки до другого розділу

В Україні на сьогодні існує розгалужена система законодавства щодо протидії насильству над дітьми в сім'ї.

Сьогодні в Україні діє мережа спеціалізованих закладів, служб та установ, які надають допомогу потерпілим від насильства. Координація та контроль за діяльністю щодо здійснення соціального захисту неповнолітніх від жорстокого поводження покладено на служби у справах дітей. Окрім них до вирішення проблеми насильства над дітьми в сім'ї залучені державні адміністрації, органи місцевого самоврядування; управління у справах сім'ї та молоді; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальна міліція у справах дітей; органи опіки та піклування; органи та заклади освіти; органи та заклади охорони здоров'я; неурядові організації.

Ці інституції мають забезпечити на місцевому рівні систему соціальної роботи як щодо попередження насильства над дітьми в сім'ї, так і допомогу у випадку застосування насильницьких дій по відношенню до дитини в сім'ї. Конкретну допомогу дітям-жертвам сімейного насильства покликані надавати

центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї; центри соціально-психологічної реабілітації дітей, а також неурядові та міжнародні організації.

Конкретними технологіями соціальної роботи щодо протидії насильству над дітьми в сім'ї, які мають бути реалізованими або реалізуються відповідними інституціями, є соціальна профілактика (первинна, вторинна, третинна) як з дорослими членами сімей (батьки; особи, які їх замінюють; опікуни і піклувальники), так і з дітьми; соціальна і психологічна реабілітація дітей-жертв сімейного насильства; консультування (індивідуальне, сімейне) як з метою попередження насильства та жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, так і в роботі з конкретним випадком насильства в сім'ї; телефонне консультування батьків і дітей з питань налагодження дитячо-батьківських взаємин, конструктивних, ненасильницьких способів вирішення сімейних конфліктів, педагогічної просвіти батьків; групова психотерапія з дітьми - жертвами сімейного насильства.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ «СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ»

3.1. Програма дослідження

Проблемна ситуація. Відкрита збройна агресія російської федерації (далі – рф) проти України лише посилює цю проблему. Адже, по-перше, це призвело до того, що більшість соціальних контактів як дорослих, так і дітей та підлітків втрачається. Особливо це стосується саме дітей та підлітків, адже вони вимушені разом з батьками покидати своє звичне життя та переїжджати або до інших регіонів України, або до інших країн, а відтак відбувається втрата звичного кола спілкування.

По-друге, батьки, або особи, що їх замінюють, перебувають у стані стресу, та не завжди здатні опанувати свої емоції, а, відтак, вдаються до непедагогічних та навіть жорстоких методів виховання дітей. Не дивлячись на існування у цій сфері великої кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, насильство в сім'ї залишається одним із серйозних проявів порушення прав людини в Україні.

«З вересня 2021 року по жовтень 2023 року загалом по Україні, по всіх центрах, які відкриті на цей час, 162 дитини отримали послуги на базі центрів «Барнахус». 83% з цієї кількості – діти, які постраждали від насильства, 17 % – діти, які стали свідками насильства. Окрема статистика за останні пів року щодо сексуального насильства – ми маємо з березня по листопад 2023 року 73 дитини, які зазнали сексуального насильства – з них 68 постраждалих та 5 свідків. Це офіційна статистика і саме кримінальні провадження, це вже випадки, які внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань».

Об'єкт дослідження – сімейні пари, які мають дітей.

Предмет дослідження – ставлення сімейних пар до проблеми насильства над дітьми.

Мета дослідження – проаналізувати ставлення батьків та соціальних працівників до проблеми насильства над дітьми.

Об'єкт, предмет і мета дозволили сформулювати такі завдання дослідження:

1. З'ясувати актуальність проблеми насильства над дітьми в сім'ї.
2. Визначити ставлення батьків та до насильницьких методів виховання в сім'ї.
3. Визначити найбільш розповсюджені методи покарань, які застосовують батьки до своїх дітей.
4. Визначити ступінь поінформованості батьків і дітей щодо правового захисту дітей від насильства та жорстокого поводження в сім'ї.
5. З'ясувати соціальну позицію батьків щодо захисту дітей від жорстокого поводження в сім'ї.

Гіпотеза нашого дослідження базується на науковому припущенні, що насильство над дітьми в сім'ї становить універсальний і нормалізований життєвий контекст процесу виховання в сім'ї.

Генеральною сукупністю дослідження є сімейні пари.

Вибірка дослідження: сімейні пари м. Сторожинець в кількості 100 осіб

Метод дослідження: роздаткове анкетування.

Інструментарій: анкета.

3.2. Аналіз результатів дослідження

Аналізуючи відповіді батьків на запитання «Як Ви вважаєте, чи потрібно застосовувати до дітей покарання?», було виявлено, що більшість батьків (45%) розглядають можливість застосування покарання до дітей, але у крайніх випадках; 28% батьків зазначили, що замість покарання краще застосовувати метод заохочення, ще 21% опитаних батьків заявили, що дітей взагалі не можна карати і тільки 6% респондентів вважають, що покарання є **ОДНИМ** із важливих методів виховного впливу на дитину.

Рис. 3.1. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, чи потрібно застосовувати до дітей покарання?»

Умовні позначення:

1. Так, це є одним із важливих методів виховання;
2. Так, але у крайніх випадках;
3. Краще застосовувати метод заохочення;
4. Ні, дітей не можна карати.

Ми можемо припустити, що такі відповіді респондентів вибіркової сукупностей пов'язані із схильністю батьків виглядати більш позитивно в очах сторонніх людей, зокрема, дослідника.

На запитання анкети «За що батьки можуть застосовувати покарання до дитини?» 69% батьків зазначили, що основне, за що можна покарати дитину, – це брехня батькам, 66% виділили також протиправні вчинки дітей, ще 65% респондентів-батьків можуть покарати дитину за адиктивну поведінку, 35% обрали також варіант неслухняність, а ще 33% - неповагу до батьків, варіант погана поведінка і невиконання домашніх обов'язків у відповідях батьків становили однаковою відсоткову пропорцію – 8%, ще 14% респондентів-батьків можуть застосувати покарання за погані оцінки в школі.

Рис. 3.2. Розподіл відповідей на запитання «За що батьки можуть застосовувати покарання до дитини? (оберіть три варіанти відповіді)»

Умовні позначення:

1. За брехню батькам;
2. За неповагу до батьків;
3. За неслухняність;
4. За погані оцінки в школі;
5. За погану поведінку в школі;
6. За невиконання домашніх обов'язків (прибирання в домі, миття посуду);
7. За протиправні вчинки (крадіжки, хуліганство і т.д.);
8. За вживання алкоголю чи інших хімічних речовин;
9. Інше.

Попереднє питання анкети дало нам можливість визначити, які дії дітей можуть спровокувати батьків на застосування до них покарання. Наступне запитання дозволило нам визначити, чи застосовують батьки до своїх дітей тілесні покарання, і як батьки ставляться до можливості застосування таких покарань у сім'ї.

Аналізуючи відповіді респондентів на запитання «Чи вважаєте Ви необхідним та доцільним застосування тілесних покарань у виховних цілях до дітей?», визначили, що більшість батьків – 46 % вважають, що до дитини в

жодному випадку не можна застосовувати тілесні покарання, 27% батьків зазначили, що в окремих випадках до дітей можуть бути застосовані тілесні покарання, 3% батьків зауважили, що тілесні покарання можна і доцільно застосовувати до дитини завжди, коли вона поводить себе погано, 24% респондентів-батьків не змогли дати відповіді на це запитання. Останнє ми можемо пояснити припущенням того, що батьки не захотіли давати відвертої відповіді на запитання і вирішили ухилитися від відповіді, яка, скоріше за все, стосувалася б все-таки того, що тілесні покарання допустимі у процесі виховання дитини в сім'ї.

Рис. 3.3. Розподіл відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви необхідним та доцільним застосування тілесних покарань у виховних цілях до дітей?»

Умовні позначення:

1. Так, завжди, коли дитина поводить себе погано;
2. Так, але в окремих випадках;
3. Ні в жодному випадку;
4. Важко відповісти.

Психологи зазначають, що дорослі в своє життя переносять моделі рольової поведінки, засвоєні в дитинстві. Так, вважається, що батьки, які в дитинстві зазнавали різних форм насильства і/або жорстокого поводження у своїй сім'ї відтворюють ті самі форми жорстокого ставлення до власних дітей, які відчували самі. У зв'язку з цим ми запитали батьків, «Чи застосовували до

Вас батьки фізичні покарання?». Виявилося, що 53% дорослих з першої вибірки час від часу отримували фізичні покарання від своїх батьків у дитинстві, ще двоє (3%) зазначили, що дуже часто батьки застосовували в дитинстві до них фізичні покарання, 20% опитаних респондентів-батьків засвідчили, що до них ніколи в дитинстві не застосовували фізичні покарання, а ще 24% опитаних не змогли пригадати, чи піддавалися вони в дитинстві з боку батьків фізичним покаранням.

Рис. 3.4. Розподіл відповідей на запитання «Чи застосовували до вас батьки фізичні покарання?»

Умовні позначення:

1. Так, дуже часто;
2. Так, інколи було;
3. Ні, ніколи;
4. Не пам'ятаю.

Якщо респонденти не захотіли давати відвертої відповіді на означене запитання, то, можливо, така відповідь, як і у запитанні «Чи вважаєте Ви необхідним та доцільним застосування тілесних покарань у виховних цілях до дітей?» більш близька до перших варіантів, тобто по відношенню до цих респондентів фізичні покарання більш за все застосовувалися, але вони або вважають це чимось прийнятним і не відносять окремі дії до фізичних покарань, або не бажають про це згадувати.

Дорослі, звичайно, можуть і не пам'ятати, чи застосовували до них в дитинстві фізичні покарання батьки, але у випадку, якщо ці покарання не

носили характеру тяжких тілесних ушкоджень, побиття тощо, оскільки нанесення дитині тілесних ушкоджень з певною систематичністю не може не спровокувати психологічної травми і не відкластися в дитячій пам'яті.

Для того щоб встановити, чи існує залежність між дитячим досвідом батьків щодо покарань і тим, як вони самі сьогодні виховують своїх дітей, ми порівняли відповіді респондентів на запитання *«Чи вважаєте Ви необхідним та доцільним застосування тілесних покарань у виховних цілях до дітей?»* з відповідями респондентів-батьків на запитання *«Чи застосовували до вас батьки фізичні покарання?»*.

Отже, порівняння дитячого досвіду батьків щодо фізичних покарань та ставлення до покарань дітей у власній сім'ї показав, що 42 % тих, хто у дитинстві піддавався інколи фізичним покаранням, вважають, що такий метод виховання у крайніх випадках є доцільним, 30% батьків, які зазнавали фізичних покарань в своїй сім'ї, вважають, що фізично карати дитину взагалі не можна, ще 28% опитаних цієї групи не змогли дати відповіді на це запитання.

Серед тих, хто обрав відповідь *«не пам'ятаю»* на запитання *«Чи застосовували до вас батьки фізичні покарання?»* 10% зазначили, що фізично можна карати дитину завжди, коли вона поводить себе погано, 32 % вважають, що в окремих випадках фізичні покарання є доцільними у вихованні дитини, ще 32 % вважають фізичні покарання недопустимі, а 26% цієї групи не дали відповідь на запитання *«Чи вважаєте Ви необхідним та доцільним застосування тілесних покарань у виховних цілях до дітей?»*.

100 % тих, хто зазначив, що в дитинстві ніколи не зазнавав фізичних покарань від батьків, вважають що такий метод виховання дітей є недопустимим, і дітей в жодному разі не можна карати фізично.

Отже, батьки, які мають досвід фізичних покарань у дитинстві, все-таки в значній кількості визнають можливість і доцільність таких покарань по відношенню до дітей у власній родині.

Оскільки більшість сімейних пар розглядають фізичні покарання в основному через призму саме тілесних покарань, ми спробували з'ясувати у

наших респондентів, як часто по відношенню до них особисто застосовувалися або застосовуються тілесні покарання.

Аналіз відповідей респондентів обох вибірок на запитання «Як часто до Вас особисто застосовували (чи застосовують) тілесні покарання?» дозволив зробити такі висновки: 31% опитаних батьків відповіли, що тілесні покарання до них ніколи не застосовувалися, 61% батько зазначили, що це відбувалося (відбувається) дуже рідко, 6% батьків відповіли, що у дитинстві батьки один-два рази на місяць все-таки застосовували щодо них тілесні покарання, ще 1 особа з вибірки батьків повідомила, що таке відбувалося один-два рази на тиждень.

Рис. 3.5. Розподіл відповідей на запитання «Як часто до Вас особисто застосовували (чи застосовують) тілесні покарання?»

Умовні позначення:

1. Майже щодня;
2. Один – два рази на тиждень;
3. Один – два рази на місяць;
4. Дуже рідко;
5. Ніколи.

Отже, 24% респондентів у відповідях на запитання «Чи застосовували до вас батьки фізичні покарання?» зазначили, що вони не пам'ятають, але при цьому абсолютно всі респонденти цієї вибірки дали відповіді на запитання

«Як часто до Вас особисто застосовували (чи застосовують) тілесні покарання?», причому 31% опитаних батьків зауважили, що ніколи не піддавалися в дитинстві тілесним покаранням, а на запитання щодо фізичних покарань взагалі відповідь щодо «ніколи» дали тільки 20 %. Це може означати, що до них не застосовувалися жорстокі форми фізичного насильства (побиття, штовхання, спроби задушити, викручування рук тощо), результатом яких є нанесення тілесних пошкоджень. Однак це ще не означає, що насильницькі форми взаємодії дітей і батьків в цих сім'ях не мали місце. Тих, хто відповів «не пам'ятаю» на запитання «Чи застосовували до вас батьки фізичні покарання?» ми можемо віднести частково до групи тих, кого взагалі не карали фізично батьки, та до тих, по відношенню до кого тілесні покарання все-таки застосовувалися, але дуже рідко.

Цікавим є також і той факт, що для одних респондентів, які на запитання про фізичні покарання відповіли «дуже часто» це означає один два рази на тиждень, а для інших – один-два рази на місяць. Так само і з тими, хто відповів що фізичні покарання застосовувалися інколи («так, інколи було») щодо них: для одних інколи – один -два рази на місяць, для інших – рідше.

Наступним нашим кроком було з'ясування ступеня актуальності проблеми насильства в сім'ї з погляду батьків. Ми запитали респондентів, чи вважають вони, що в нашому суспільстві існує проблема насильства в сім'ї. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Як Ви вважаєте, проблема насильства в сім'ї існує в нашому суспільстві?» виглядає наступним чином: більшість батьків – 75% відповідно зазначили, що така проблема існує, 14% батьків, що проблема насильства в сім'ї є дуже актуальною для нашого суспільства, а 11% респондентів зауважили, що такої проблеми взагалі не існує в українському суспільстві.

Рис. 3.6. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, проблема насильства в сім'ї існує в нашому суспільстві?»

Отже, переважна більшість респондентів визнають наявність у нашому суспільстві проблеми насильства в сім'ї, однак не всі вважають цю проблему особливо актуальною. Деякі респонденти навіть зазначили, що проблеми насильства в сім'ї в українському суспільстві не існує взагалі.

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Який вид насильства над ДІТЬМИ в сім'ях, на Вашу думку, зустрічається найчастіше?» дозволив зробити такі висновки: практично половина батьків вважають, що основним видом насильства над дітьми в сім'ї є фізичне насильство (46%), слідом за яким одразу іде психологічний тиск (33%), 6% батьків визначив економічний тиск домагання, а 15% опитаних батьків зауважили, що проблеми насильства над дітьми в сім'ї взагалі не існує.

Рис. 3.7. Розподіл відповідей на запитання *«Який вид насильства над дітьми в сім'ях, на Вашу думку, зустрічається найчастіше?»*

Умовні позначення:

1. Фізичне насильство;
2. Психологічний тиск;
3. Економічний тиск;
4. **Насильство** не існує

Аналізуючи відповіді респондентів на запитання *«На Вашу думку, які фактори найбільше сприяють поширенню насильства в сім'ї щодо дітей?»*, ми визначили, що більшість батьків вважають, що основним фактором, який сприяє поширенню насильства щодо дітей в сім'ї є алкоголізм батьків (46%), на другому місці – власна поведінка дітей (23%), на третьому – матеріальне неблагополуччя родини (21%), власний дитячий досвід батьків, на думку респондентів, не є визначальним, цей фактор посідає останнє місце (10 %).

Рис. 3.8. Розподіл відповідей на запитання *«На Вашу думку, які фактори найбільше сприяють поширенню насильства в сім'ї щодо дітей?»*

УМОВНІ позначення:

1. Алкоголізм батьків;
2. Матеріальне неблагополуччя сім'ї;
3. **ДИТЯЧИЙ** досвід батьків;
4. Поведінка дітей;
5. Інше.

На запитання «На Вашу думку, насильство над дітьми частіше зустрічається в сім'ях, які проживають...?» переважна більшість батьків вважають, що проблема насильства має місце однаковою мірою як в містах, так і в селах, селищах (80%). Деякі респонденти, зокрема, 19% батьків, зазначили, що насильство над дітьми більш характерне для сімей, які проживають в селах. Знайшлися і ті, які вважають, що насильства над дітьми в сім'ї як проблеми не існує 1%

Рис. 3.9. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, насильство над дітьми частіше зустрічається в сім'ях, які проживають...?»

Умовні позначення:

1. У селах, селищах;
2. У містах;
3. Однаковою мірою, що в селі, що в місті;
4. Насильства над дітьми в сім'ї не існує.

На запитання «Як Ви вважаєте, проблема насильства в сім'ї існує в нашому суспільстві?» 11% батьків зазначили, що такої проблеми в нашому суспільстві не існує. На запитання «Який вид насильства над дітьми в сім'ях, на Вашу думку, зустрічається найчастіше?» 15% батьків також зазначили, що такої проблеми взагалі не існує. Однак на запитання «На Вашу думку, насильство над дітьми частіше зустрічається в сім'ях, які проживають у селі чи в місті?» тільки 1% зазначили, що проблеми не існує. Це, на нашу думку, може бути пов'язане з неготовністю респондентів відверто спілкуватися з проблеми насильства над дітьми в сім'ях, небажанням визнавати наявність такої проблеми в суспільстві, суперечливістю власних поглядів на цю проблему.

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Якщо в сім'ї виникають проблемні ситуації, куди, на Вашу думку, люди звертаються частіше?» показав, що на думку більшості респондентів (44%), люди, як правило, звертаються до правоохоронних органів. При цьому приблизно така ж частина респондентів вважає, що люди не звертаються нікуди (45%). Тільки 6% опитаних зазначили «до державних установ», і 5% - «до громадських організацій».

Рис. 3.10. Розподіл відповідей на запитання «Якщо в сім'ї виникають проблемні ситуації, куди, на Вашу думку, люди звертаються частіше?»

Умовні позначення:

1. Державні установи;
2. Громадські організації;

3. Правоохоронні органи;
4. Нікуди;

Це означає, що у випадку складних життєвих обставин більшість людей буде вирішувати їх самостійно без звернень за допомогою до спеціалізованих установ. На нашу думку, така позиція респондентів може бути обумовлена рядом чинників: по-перше, недовірою до державних органів, які мали б надавати людям відповідну допомогу, по-друге, недостатньою поінформованістю з приводу установ, служб, організацій як державних, так і недержавних, які надають допомогу сім'ям, по-третє, неефективною роботою тих установ, служб і організацій, які діють у їх місцевості, по-четверте, сприйняттям сімейних проблем як таких, що не вимагають втручання з боку держави і суспільства.

Дане опитування не дає відповіді на питання мотивації виборів респондентів, воно визначає наявність чи відсутність проблеми, її актуальність і тенденції, тому наші пояснення ґрунтуються в основному на припущеннях, які необхідно підтверджувати або спростовувати у ході наступних досліджень.

Більшість батьків не змогли визначити свою позицію щодо даного питання. 51% опитуваних респондентів зазначили, що їм «важко відповісти», 28% батьків заявили, що готові відстоювати права дітей особистими скаргами в органи влади, 11% готові брати участь в громадських організаціях, 6% вимагати прийняття відповідних законів (можливо, у скаргах чи як члени громадських рухів), 4 % зазначили, що жоден з варіантів не є оптимальним, однак висловити свою особисту позицію, запропонувавши власний варіант, не змогли.

Рис. 3.11. Розподіл відповідей на запитання «Які способи відстоювання прав дітей Ви вважаєте настільки допустимими, що самі готові взяти в них участь?»

Умовні позначення:

1. Особисті звернення зі скаргами до органів влади;
2. Участь у громадських організаціях;
3. Вимагати прийняти відповідні законодавчі акти;
4. Жоден із цих способів не є прийнятним;
5. Важко відповісти.

Отже, більшість батьків займає все-таки пасивну соціальну позицію щодо захисту прав дітей. Можливо, це пов'язано з соціально-політичною ситуацією в країні, і люди не вірять в те, що щось можна змінити, можливо, - з уявленням про те, що сім'я – це закрита група і все, що в ній відбувається, – особиста справа членів родини, можливо, з іншими причинами. Дане опитування не дає відповіді на запитання про причини і мотивацію поведінки батьків та їх виборів.

Висновки до третього розділу

Аналіз результатів опитування батьків дозволив сформулювати такі висновки:

1. Проблема насильства в сім'ї існує, але не вважається нашими респондентами особливо гострою та актуальною. Частина респондентів взагалі

не вважає цю проблему наявною в нашому суспільстві.

2. Основними причинами поширення проблеми насильства над дітьми в сім'ї є матеріальні і житлові проблеми та порушений емоційно -ПСИХОЛОГІЧНИЙ клімат в сім'ї, батьки (або один з них) є алкоголіками, наркоманами чи токсикоманами, раннє батьківство, батьки висувають надмірні вимоги до дітей, невідповідні їхньому віку.

Респонденти вважають, що найбільш розповсюдженим видом насильства над дітьми в сім'ї є фізичне насильство та психологічний тиск.

3. На думку батьків, покарання як метод виховання можна застосовуватися у крайніх випадках. Третина респондентів вважає більш доцільним метод заохочення. Застосовувати фізичні покарання до дітей можна, але в крайніх випадках. Карати дитину допустимо переважно за протиправні вчинки, за брехню батькам, за неповагу до батьків і неслухняність.

Більша частина респондентів негативно ставиться до можливості використання фізичних покарань у процесі виховання.

4. Виявлено залежність між дитячим досвідом батьків та застосуванням насильницьких методів взаємодії з дітьми у власних сім'ях. Так, серед тих, хто іноді піддавався фізичним покаранням в дитинстві більшість вважає, що такі дії є інколи прийнятними у вихованні дітей. Визначено також, що ті, хто не пам'ятав, чи застосовували щодо них в дитинстві покарання, притримуються думки, що дітей можна карати фізично, одні – у крайніх випадках, інші – завжди, коли дитина погано себе поводить.

5. Щодо соціальної позиції батьків, то більшість із них не виявили особливої активності щодо захисту і відстоювання прав дітей. Третина респондентів готова захищати права дітей скаргами до відповідних органів, невелика частина опитаних готова брати участь у громадських рухах.

6. Отже, більшість батьків займає все-таки пасивну соціальну позицію щодо захисту прав дітей. Можливо, це пов'язано з соціально-політичною ситуацією в країні, і люди не вірять в те, що щось можна змінити, можливо, - з уявленням про те, що сім'я – це замкнена група і все, що в ній відбувається, –

особиста справа членів родини, можливо, з іншими причинами. Дане опитування не дає відповіді на запитання про причини і мотивацію поведінки батьків та їх виборів.

Щодо захисту дітей, то більшість респондентів вважають основними службами, до яких можуть звертатися люди, в сім'ях яких виникли проблеми, правоохоронні органи. Однак половина батьків зазначила, що зазвичай люди нікуди не звертаються за допомогою.

Таким чином, за результатами соціологічного дослідження ми визначили, що ставлення батьків до проблеми насильства є досить толерантним. Насильство над дитиною в сім'ї не розглядається як особливо гостра проблема, а окремі види покарань навіть визнаються як доцільні й прийнятні за умов несистематичного їх застосування.

ВИСНОВКИ

Аналіз науково – теоретичних джерел дозволив сформулювати такі **висновки** до магістерської роботи:

Насильство в сім'ї – це будь-яка умисна дія /бездіяльність чи погроза застосування будь-якої дії /бездіяльності фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї, який володіє значною фізичною чи психологічною перевагою, по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як **людини та громадянина і** наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам.

У науковій літературі не існує єдиної думки про першопричину домашнього насильства. Науковцями було запропоновано безліч мікро — і макротеорій. У цілому, макротеорії сімейного насильства акцентують увагу на ролі культурних факторів суспільства, структурних характеристик сім'ї (наприклад, сімейного стресу), факторів стримування (наприклад, відсутність покарання за сімейне насильство) і соціальних структурних факторів (наприклад, бідність) у якості відповідальних за насильницьку поведінку в родині. Мікротеорії сімейного насильства приділяють увагу принципам наuczіння, індивідуальним розходженням, а також особливостям міжособистісної взаємодії як найбільш важливим факторам в обумовлюванні виникнення проблеми сімейного насильства.

Для пояснення механізмів насильства, в різних наукових дисциплінах використовуються соціологічний та психологічний підходи. У рамках соціологічного підходу провідним фактором вважається соціокультурна обумовленість, тобто насильство є стереотипом сімейних відносин, а також вплив соціальних факторів. З точки зору психологічного підходу насильство - це результат негативного особистого життєвого досвіду, «травми дитинства», симптом дисфункційної сім'ї.

Причини прояву насильства та жорстокого ставлення до дітей в сім'ї визначаються поєднанням різних соціокультурних, психологічних, економічних

та інших факторів, які функціонують не окремо, а в комплексі.

В Україні на сьогодні існує розгалужена система законодавства щодо протидії насильству над дітьми в сім'ї. від будь-яких форм насильства.

Сьогодні в Україні діє мережа спеціалізованих закладів, служб та установ, які надають допомогу потерпілим від насильства. Координація та контроль за діяльністю щодо здійснення соціального захисту неповнолітніх від жорстокого поводження покладено на служби у справах дітей, залучені державні адміністрації, органи місцевого самоврядування; управління у справах сім'ї та молоді; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальна міліція у справах дітей; органи опіки та піклування; органи та заклади освіти; органи та заклади охорони здоров'я; неурядові організації.

Ці інституції мають забезпечити на місцевому рівні систему соціальної роботи як щодо попередження насильства над дітьми в сім'ї, так і допомогу у випадку застосування насильницьких дій по відношенню до дитини в сім'ї. Конкретну допомогу дітям-жертвам сімейного насильства покликані надавати центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї; центри соціально-психологічної реабілітації дітей, а також неурядові та міжнародні організації.

Конкретними технологіями соціальної роботи щодо протидії насильству над дітьми в сім'ї, які мають бути реалізованими або реалізуються відповідними інституціями, є соціальна профілактика (первинна, вторинна, третинна) як з дорослими членами сімей (батьки; особи, які їх замінюють; опікуни і піклувальники), так і з дітьми; соціальна і психологічна реабілітація дітей-жертв сімейного насильства; консультування (індивідуальне, сімейне) як з метою попередження насильства та жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, так і в роботі з конкретним випадком насильства в сім'ї; телефонне консультування батьків і дітей з питань налагодження дитячо-батьківських взаємин, конструктивних, ненасильницьких способів вирішення сімейних конфліктів, педагогічної просвіти батьків; групова психотерапія з дітьми-жертвами сімейного насильства.

З метою визначення ставлення батьків до насильницьких форм над дітьми було проведене анкетне опитування сімейних пар, які проживають у м. Сторожинець.

За результатами емпіричного дослідження ми визначили, що ставлення батьків до проблеми насильства є досить толерантним. Насильство над дитиною в сім'ї не розглядається як особливо гостра проблема, а окремі види покарань навіть визнаються як доцільні й прийнятні за умов несистематичного їх застосування.

Таким чином, поставлені завдання нашого дослідження виконані, мета досягнута, а гіпотеза знайшла своє повне підтвердження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Схожість

Джерела з Інтернету

724

1	https://er.dduvs.in.ua/jspui/bitstream/123456789/10852/1/%d0%9c%d0%b5%d1%82%d0%be%d0%b4%d0%b8%d1%87%d0%...	3.04%
2	http://bagachka-school.lg.sch.in.ua/batjkam/?pvi=no	2.6%
3	https://2343fcd4-0f63-476d-9c05-ac3cd3e0b4c0.filesusr.com/ugd/758d15_0ebbb287ef374b089701f4c27a491ca9.docx?c	27 джерел 2.15%
4	https://msofschool.e-schools.info/pages/bulng	20 джерел 2.09%
8	http://www.miest.org.ua/index.php/2-bez-katehorii/149-stsrzrkn	35 джерел 1.25%
9	https://mydisser.com/ru/avtoref/view/24802.html	7 джерел 1.01%
12	http://referatwork.ru/refs/source/ref-91680.html	58 джерел 0.83%
13	http://www.osce.org/uk/ukraine/93319?download=true	22 джерела 0.82%
14	http://ephshair.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/4151/%d0%9a%d0%be%d1%86%d1%83%d1%80%20%d0!	5 джерел 0.8%
16	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10158/5/%d0%91%d0%b8%d1%81%d1%82%d1%80%d0%b5%d0	3 джерела 0.6%
17	http://nm2.univd.edu.ua/download/91085	7 джерел 0.59%
18	https://revolution.allbest.ru/law/01472511_0.html	2 джерела 0.58%
19	http://librar.org.ua/sections_load.php?s=sociology_demography&id=197	0.58%
20	http://bazarmedia.info/index.php/novini/interv-yu/383-nasilstvo-nad-ditinoju	6 джерел 0.55%
21	https://ronl.org/referaty/sociologiya/203435	0.53%
22	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/2019/4_2019_Zb_molodih_vchenih_HIST.pdf	0.52%
23	https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/01464760_0.html	6 джерел 0.48%
24	http://idpnan.org.ua/files/2021/mitnik-u.m.-kriminalno-pravovi-ta-kriminologichni-zasadi-protidiyi-domashnomu-nasilstvu-v-uk...	0.48%
25	https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/04/zbirnik-nas.pdf	14 джерел 0.47%
26	https://www.ronl.org/testy/sociologiya/304949	31 джерело 0.47%

27	http://www.volunteer.kiev.ua/userfiles/Informaciyno%20metodichni%20materialy_ED%281%29.pdf	5 джерел	0.46%
28	https://uk.wikipedia.org/wiki?curid=2991243		0.46%
29	https://genderindetail.org.ua/netcat_files/70/78/029_Sudoviy_rozglyad_sprav_pov_yazanih_z_vchinennyam_nasil_stva...	26 джерел	0.44%
30	https://student-files.ru/kurosovaya/nasilie-v-seme-----		0.43%
31	http://childfund.org.ua/Uploads/Files/docs/Training-modul_Abuse-prevention_final-version.pdf	9 джерел	0.43%
32	https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1910/1/%d0%a1%d0%a3%d0%a2%d0%9d%d0%86%d0%a1%d0%a2%d0%ac...		0.42%
34	http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_download_282.html	4 джерела	0.41%
36	https://lib.iitta.gov.ua/731787/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%BA%D0%BE...		0.38%
37	http://vmurol.zt.ua/source/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%...	2 джерела	0.37%
38	https://plagiatik.at.ua/publ/referati/sociologija/referat_na_temu_model_faktoriv_shho_obumovljujut_nasilstvo_v_sim...	5 джерел	0.35%
39	http://old.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_download_230.html	3 джерела	0.33%
40	http://psinovo.ru/referati_po_psichologii/sots_alno-psicholog_chna_adaptats_ia_d_tey_yak_perezhili_seksualne.html	17 джерел	0.32%
41	https://dspace.lgpu.org/bitstream/123456789/2208/2/Np6.pdf	7 джерел	0.31%
42	https://www1.lvduvs.edu.ua/uk/karta-dokumentiv/category/2-gender-policy.html?download=19%3Aposibnyk-protydiia-nasylst...		0.3%
44	http://referat-ok.com.ua/pravo/diyalnist-sluzhbi-dilnichih-inspektoriv-miliciji-shchodo-poperedzhenya-nasilstva-v-sim...	28 джерел	0.28%
45	https://life-prog.ru/2_86883_sistemni-modulni-ta-lokalni-novi-pedagogichni-tehnologii.html	3 джерела	0.27%
46	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/2021/6_2021_Zb_molodih_vchenih_HIST.pdf	3 джерела	0.27%
47	https://vzvo.gov.ua/download9/soc.pdf	17 джерел	0.27%
49	http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/issue/download/70/72		0.25%
50	http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/dus_tkalenko.pdf		0.24%
51	http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/44846/3/dysertaciya_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_doktora_yurydychnyh_nauk...		0.23%
52	http://www.usif.kiev.ua/pdf/standarty_Tom2.pdf	3 джерела	0.21%

53	http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17892/3/%d0%97%d0%91%d0%86%d0%a0%d0%9d%d0%98%d0%9a%...	2 джерела	0.21%
56	http://dspace.itsu.org/bitstream/123456789/367/1/V23.1%20%D0%92.pdf		0.2%
57	https://gendocs.ru/v40326/?cc=1	10 джерел	0.2%
58	https://docs.dtkk.ua/ru/doc/1087.730.39?page=2		0.19%
59	http://eprints.zu.edu.ua/20470/1/%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20...	2 джерела	0.19%
60	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/2018/3_2018_Zb_molodih_vchenih_HIST.pdf		0.19%
62	https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7f34f2c1-8673-40c7-90d9-b32a81a0cbf8/content	4 джерела	0.18%
63	http://stu.cn.ua/media/files/conference/yn16-t6.pdf	24 джерела	0.17%
64	http://www.molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/13dec2015/51.pdf		0.16%
66	http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/3234/1/%d0%97%d0%b1%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba_%d0%ba%d0%...		0.15%
67	https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/3fc659bf0baea6e6901455063deaf83c.docx		0.15%
68	http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/23333/%d0%b4%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b1...	5 джерел	0.15%
69	https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/download/19/29		0.15%
70	https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2876/1/%d0%97%d1%96%d0%bd%d0%be%d0%b2%27%d1%94%d0%b...		0.15%
71	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Molod_osvita_nauka_duhovnist/Molod_Zb_tez_2018_part3.pdf		0.15%
72	https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/INTEGRACIJa-TEORII-U-PRAKTIKU-5_11_2021.pdf		0.15%
73	http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8961/1/%d0%90%d0%ba%d1%82%d1%83%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%...	2 джерела	0.15%
74	http://elibrary.kubg.edu.ua/4980/1/Book_OVS_%5BKMSD%5D_Volont_210x297_Web.pdf	2 джерела	0.15%
75	http://www.volunteer.kiev.ua/userfiles/poperedzhinnya%20social_ED.pdf		0.15%
76	http://elit-material.ru/promyshlennost_proizvodstvo/diplomnaya_rabota_vigotvleniya_detali.html	42 джерела	0.14%
77	http://ippobuk.cv.ua/images/20121031135609_%D1%81%D0%BE%D1%86-%D0%BF%D0%B5%D0%B4_%D1%80%D0%B...	11 джерел	0.14%
78	https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/19749/3/soc_robota_monograf.pdf	3 джерела	0.14%

79	https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/conf_osuia_dsuia_law_veresen_2022.pdf	0.13%
80	http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_3/2-3.pdf	0.13%
83	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Molod_osvita_nauka_duhovnist/2019_3.pdf	3 джерела 0.13%
84	https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/04/con-mv20.pdf	23 джерела 0.13%
85	http://www.russellsage.org/sites/all/files/Cooper_Hedges_2d_TablesFigures.pdf	29 джерел 0.13%
86	http://amktool.by/pdf/han_sred_izm.pdf	0.12%
87	http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7975/1/Stasiuk.pdf	2 джерела 0.12%
89	http://www.elitpasp.ru/gosudarstvo_i_pravo_d11.html	0.12%
91	http://eprints.zu.edu.ua/35401	25 джерел 0.1%
92	https://naurok.com.ua/dopovid-na-temu-zhorstokist-nad-ditmi-yak-socialna-problema-25970.html	2 джерела 0.1%
94	https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/Katalog_vibirkovih_disciplin_2024.xlsx	4 джерела 0.1%
97	http://zosh.org.ua/ru/materialy/henderne-nasylstvo.zosh	0.1%
98	http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/IntNauPr2018.pdf?id=818aeca7-0494-4e1a-9fbe-79810992780e	7 джерел 0.09%
101	http://rf-u.ru/politologiya.php	4 джерела 0.09%
102	http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/9703/%d0%9f%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b5%d0%bc%d0%b0%2...	0.08%
103	http://lib.iitta.gov.ua/3134/1/%D0%A2%D0%95%D0%A5%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF	2 джерела 0.08%
104	https://vo.uu.edu.ua/pluginfile.php/525156/mod_folder/content/0/%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%...	0.08%
105	http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7502/1/%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%84%d0%b5%d1%8	30 джерел 0.07%
106	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1525/1/%d0%b2%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d0%b5%d0%b	5 джерел 0.07%
107	http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/13dec2015/51.pdf	2 джерела 0.07%
108	https://ukrreferat.com/chapters/avtoref/naukovo-metodichni-osnovi-profesijnoi-pidgotovki-majbutnih-uchiteliv-priro	38 джерел 0.07%
109	https://myreferatik.in.ua/work/8152957/profilaktika-viaviv-nasil-stva-v	2 джерела 0.07%

110	https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6132/1/09-4-10.pdf		0.07%
114	http://kursak.pl.ua/index.php?/Page-4.html	7 джерел	0.07%
116	http://www.dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/10865/1/%d0%9c%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d	4 джерела	0.07%
118	https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/36590/1/Zubkovskiy%20Yaroslav%20Ihorovych.pdf	13 джерел	0.06%
119	https://www.dnu.dp.ua/docs/facults/fsogum/sociologia/Sociologichni_diskursy_2019.pdf	2 джерела	0.06%
120	https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/33fe9d30736ce4a4da6386b3765a516f.docx		0.06%
123	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Molod_osvita_nauka_duhovnist/2022/19_konferencija_tezi_dopo...		0.06%
124	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/9970/2/%d0%91%d1%96%d0%bb%d0%be%d1%83%d1%81%20	2 джерела	0.06%
125	http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13546/1/%d0%94%d0%b8%d0%bf%d0%bb%d0%be%d0%bc_%d0%9a%...		0.06%

Джерела з Бібліотеки

117

5	Студентська робота	ID файлу: 1016160451	Навчальний заклад: Open International University of Hu	36 джерел	2.03%
6	Студентська робота	ID файлу: 1013484342	Навчальний заклад: Open International University of Hu	2 джерела	1.57%
7	Студентська робота	ID файлу: 1013529617	Навчальний заклад: Open International University of Hu	2 джерела	1.31%
10	Студентська робота	ID файлу: 1004245814	Навчальний заклад: Open International University of Hu	7 джерел	0.98%
11	Студентська робота	ID файлу: 1011884262	Навчальний заклад: Open International University of Hu	20 джерел	0.88%
15	Студентська робота	ID файлу: 1016147728	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.75%
33	Студентська робота	ID файлу: 1013647715	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.42%
35	Студентська робота	ID файлу: 1016147503	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.39%
43	Студентська робота	ID файлу: 1013059172	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.29%
48	Студентська робота	ID файлу: 1004245798	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.27%
54	Студентська робота	ID файлу: 1013248095	Навчальний заклад: Open International University of Hu	2 джерела	0.2%
55	Студентська робота	ID файлу: 1015972775	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.2%

61	Студентська робота	ID файлу: 1014998955	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.18%
65	Студентська робота	ID файлу: 1004245813	Навчальний заклад: Open International University of Hu 11 Джерело	0.15%
81	Студентська робота	ID файлу: 1004245791	Навчальний заклад: Open International University of Hu 4 Джерело	0.13%
82	Студентська робота	ID файлу: 1015282847	Навчальний заклад: Open International University of Hu 2 Джерело	0.13%
88	Студентська робота	ID файлу: 1016148204	Навчальний заклад: Open International University of Hu 5 Джерело	0.12%
90	Студентська робота	ID файлу: 1013484334	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.12%
93	Студентська робота	ID файлу: 1016090453	Навчальний заклад: Open International University of Hu 2 Джерело	0.1%
95	Студентська робота	ID файлу: 1015795413	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.1%
96	Студентська робота	ID файлу: 1016165381	Навчальний заклад: Open International University of Hu 2 Джерело	0.1%
99	Студентська робота	ID файлу: 1016162454	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.09%
100	Студентська робота	ID файлу: 1013807687	Навчальний заклад: Open International University of Hu 2 Джерело	0.09%
111	Студентська робота	ID файлу: 1006200209	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.07%
112	Студентська робота	ID файлу: 1014371112	Навчальний заклад: Open International University of Hu 2 Джерело	0.07%
113	Студентська робота	ID файлу: 1015083754	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.07%
115	Студентська робота	ID файлу: 1015582973	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.07%
117	Студентська робота	ID файлу: 1015495693	Навчальний заклад: Open International University of Hu 3 Джерело	0.07%
121	Студентська робота	ID файлу: 1013673664	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.06%
122	Студентська робота	ID файлу: 1016165615	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.06%